

Zeitschrift: Annalas da la Societad Retorumantscha
Herausgeber: Societad Retorumantscha
Band: 107 (1994)

Artikel: Rapport da lavur 1993 : elavurà dals divres posts da lavur
Autor: [s.n.]
DOI: <https://doi.org/10.5169/seals-235977>

Nutzungsbedingungen

Die ETH-Bibliothek ist die Anbieterin der digitalisierten Zeitschriften auf E-Periodica. Sie besitzt keine Urheberrechte an den Zeitschriften und ist nicht verantwortlich für deren Inhalte. Die Rechte liegen in der Regel bei den Herausgebern beziehungsweise den externen Rechteinhabern. Das Veröffentlichen von Bildern in Print- und Online-Publikationen sowie auf Social Media-Kanälen oder Webseiten ist nur mit vorheriger Genehmigung der Rechteinhaber erlaubt. [Mehr erfahren](#)

Conditions d'utilisation

L'ETH Library est le fournisseur des revues numérisées. Elle ne détient aucun droit d'auteur sur les revues et n'est pas responsable de leur contenu. En règle générale, les droits sont détenus par les éditeurs ou les détenteurs de droits externes. La reproduction d'images dans des publications imprimées ou en ligne ainsi que sur des canaux de médias sociaux ou des sites web n'est autorisée qu'avec l'accord préalable des détenteurs des droits. [En savoir plus](#)

Terms of use

The ETH Library is the provider of the digitised journals. It does not own any copyrights to the journals and is not responsible for their content. The rights usually lie with the publishers or the external rights holders. Publishing images in print and online publications, as well as on social media channels or websites, is only permitted with the prior consent of the rights holders. [Find out more](#)

Download PDF: 02.04.2026

ETH-Bibliothek Zürich, E-Periodica, <https://www.e-periodica.ch>

Rapport da lavur 1993

Elavurà dals divers posts da lavur

Lavur dals organs da la LR

La **suprastanza** ha salvà 19 sedutas e deliberà 184 tractandas. Il **cussegl** ha gi 2 tschentadas cun 15 tractandas. La **radunanza da delegadas e delegads** è sa radunada per sias tschentadas ordinarias ils 19 da zercladur a Bravuogn ed ils 11 da december en la sala dal cussegl grond a Cuira. Ultra da las tractandas statutaricas han las radunanzas da delegadas e delegads tractà e decidì las sequentas dumondas:

- Postulat Mariano Tschuor conc. integrar deputadas e deputads dal cussegl grond en la radunanza da delegadas e delegads LR. *Decisiun:* las pretensiuns dal postulat Tschuor duain vegnir persecutadas vinavant en connex cun ina revisiun cumplessiva dals tschentaments da la LR.
- Postulat Giusep Capaul conc. scriver l'istorgia dal moviment rumantsch e da la Lia rumantscha. *Decisiun:* en la radunanza dal zercladur è vegnì decidì da prevair per la SCUNTRADA 1994 ina rimnada da documents, materialias, illustraziuns, etc. ord l'istorgia dal moviment rumantsch e dad edir questas funtaunas en in tom da ca. 200 paginas, eventualmain cun legendas e commentaris. La radunanza dal december ha stritgà ord il preventiv la summa prevista per far questa lavur.
- SCUNTRADA 1994. *Decisiun:* la SCUNTRADA ha lieu en Val Schons dals 10 - 16 d'october 1994 cun center a Donat e cun in musical sco occurrenza independenta ad Andeer.
- Resoluziun en vista a mesiras urgentas necessarias sin fundament dals resultats da la dumbraziun dal pievel. *Decisiun:* la radunanza dal zercladur renunzia ad ina tala resoluziun ed incumbensescha la suprastanza da contractar cun las autoritads chantunalas e federalas per cuntanscher contribuziuns per mesiras urgentas per rinforzar la posiziun dal rumantsch.
- Posiziun tar la proposta dal cussegl naziunal per l'art. 116 CF. *Decisiun:* posiziun tenor agiunta (cf. documents).
- Revisiun dals tschentaments. *Decisiun:* ina tala revisiun è daventada necessaria sin fundament dals novs concepts per la planisaziun linguistica dapi l'entschatta dals onns 80 e per adattar la structura da la LR a las novas realitads dal moviment da linguatg. Ils puncts da discussiun impurtants per l'adattaziun dals tschentaments èn:

1. La cumposiziun da la radunanza da delegadas e delegads (grondezza e cumposiziun da las delegaziuns da las uniuns affiliadas).
2. Il dretg e las obligaziuns da las delegadas e dals delegads.
3. Las incumbensas e cumpetenzas dals organs e dals posts da lavur da la LR.
4. Il resguard dals idioms e dal rumantsch grischun en la gestiun LR.
5. Las cundiziuns per la recepziun da novas societads commembras.
6. La delegaziun a la suprastanza u al cussegl da decider reglaments executivs per divers secturs da la gestiun.
7. In'eventuala integraziun da commembras e commembers singuls en la LR.
8. L'introducziun dad in nov organ sco „cumin rumantsch“.
9. In'adattaziun dals tschentaments conc. la structura, il linguatg e la furma.

La revisiun dals tschentaments vegn accumpagnada da derschader federal dr. Giusep Nay. Il secretari ha elavurà in sboz per ils tschentaments ch'è vegnì discutà differenziadamain da la suprastanza.

Foto: de Jong

La suprastanza da la LR durant la radunanza da delegadAs dals 11-12-1993 en la sala nova dal cussegl grond.

Per la revisiun dals tschentaments prevesa la radunanza da delegadas e delegads il sequent plan da termins:

Schaner 1994: Messadi cun la proposta cumplessiva per l'adattaziun dals tschentaments e cun in commentari.

Quest messadi vegn mess en procedura da consultaziun tar las uniuns affiliadas.

Fin da mars: Las uniuns affiliadas inoltreschan lur posiziuns.

Avrigl: Evaluaziun da la procedura da consultaziun. Discussiun dals resultats en la suprastanza ed en il cussegl LR e preparaziun dal sboz per la radunanza da delegadas e delegads. Evtl. nominaziun dad ina cumissiun predeliberanta.

Radunanza da delegadas e delegads, stad 1994: Discussiun e purificaziun dal sboz.

9 d'october 1994: Evtl. radunanza da delegadas e delegads extraordinaria il di avant la SCUNTRADA a Donat per deliberar ils tschentaments.

1. da schaner 1995: Entrada en vigur dals novs tschentaments.

Il **revisurat LR** ha salvà 3 sedutas. El ha discutà en spezial dumondas dal persunal (contracts d'engaschament, descripziun da las plazzas da lavur, temp da lavur, pajas, etc.) ed ha cusseglia da schlargiar quest gremi en il rom da la revisiun dals tschentaments ad ina cumissiun da gestiun.

Rapport tenor program da lavur

1. UNIUNS AFFILIADAS

Tuttas uniuns affiliadas èn vegnidas contactadas per las sequentas dumondas:

- SCUNTRADA 1994
- Revisiun da l'art. 116 da la constituziun federala (art. 116 CF)
- Represchentanza en la radunanza da delegadas e delegads LR (postulat Tschuor).

Las uniuns regionalas han prendì posiziun tar las sequentas dumondas:

- Posiziun da la radunanza da delegadas e delegads conc. la revisiun da l'art. 116 CF
- Fits/tschains per ils biros dals collavuratur regiunals
- Rapport final dad ina retschertga davart l'integraziun da famiglias immigradas da linguatg na rumantsch (studi Sagogn)
- Vendita da cudeschs als spurtegl da posta
- Lavur dals collavuratur regiunals (cumissiun accompagnanta).

La Renania e l'Uniun rumantscha da Surmeir han retschet ina contribuziun speziala per las gasettas „Pagina da Surmeir“ e „Casa Paterna/La Pünt“. Ils collavuratur regiunals han surprindì cun consentiment da la LR la redacziun da las duas gasettas per diversas emnas. En connex cun ils novs statuts da la Renania ha la suprastanza stuì dumandar singulas adattaziuns per ch'ils statuts sajan cumpatibels cun quels da la LR. Ensem cun la Renania ha la suprastanza organisà a Vargistagn in inscunter cun ils presidents da Schons. Cun la Romania collavura la LR en connex cun las ovras da Giachun Hasper Muoth (lavurs da coordinaziun ed administraziun). La Renania retschaiva ina contribuziun per cumpensar lavurs da Bartolome Tscharner en connex cun l'organisaziun da la SCUNTRADA.

A la CRR ha la LR surdà ord ses archiv la documentaziun che pertutga la CRR da 1946 - 1959. Cun la Societad Retorumantscha è vegnida discutada la restituziun dals cudeschs vegls, surdads en deposit 1980 a l'institut dal DRG. Cun l'Uniun da scripturas e scripturs è vegnì collavurà en connex cun ils III. Dis da litteratura a Domat. Represchentants da la LR han fatg part a las radunanzas annualas da las uniuns affiliadas, per part era a sedutas da differentas uniuns affiliadas. Per l'Uniun da scripturas e scripturs ha il post d'ediziun administrà l'ediziun da la „Litteratura“. Ils Rumantschs e las Rumantschas en la Bassa retschaivan 3-4 giadas ad onn in feigl d'infurmaziun da la LR.

2. COLLAVURATURS REGIONALS

Quest onn ha purtà las emprimas experientschas cun il nov reglament per ils collavuratur regiunals, approvà ils 12-12-1992. La cumissiun ac-

cumpagnanta (CA) è s'inscuntrada 4 giadas cun ils collavuratur regiunals, ha discutà lur lavur, approvà ils programs da lavur semestrils ed ils rapports da lavur e procurà per in'infurmaziun vicendaivla tranter collavuratur, uniuns regiunals e LR. L'emprim resultat da quest nov organ è favuraivel.

Sco fin ussa èn las lavurs dals coordinatur vegnidas planisadas e coordinadas en rapports mainsils cun il secretari. La suprastanza ed ils presidents da las uniuns regiunals han retschet ils rapports da lavur quotidian e mainsils dals collavuratur.

Ils rapports dals collavuratur regiunals agiuntads als rapports da las uniuns regiunals dattan invista detagliada en la lavur prestada.

3. SCOLAZIUN E FURMAZIUN

Scolinas

La LR n'ha pli nagina incumbensa directa en il sector da las scolinas. En 2 cas ha la suprastanza dà ina contribuziun per gidar a mantegnair ina scolina rumantscha. Anc na datti nagins resultats conc. ils effects da la cussegliaziun da scolina tenor la nova lescha da scolina chantunala. Nus sperain che questa cussegliaziun da scolina possa gidar a mantegnair las scolinas rumantschas en vischnancas cun maioritads tudestgas creschentas. Il seminari da mussadras prepara las mussadras per la lavur d'integraziun linguistica. En la pratica dovri animaziun e sustegn supplementar e permanent.

Cuminanza da mussadras rumantscha (CMR)

Cun la CMR ha la LR collavurà per l'ediziun da „Girumbella“ en putèr. L'ediziun equivalenta en sursilvan è pronta per la stampa. La versiun valladra è vegnida spustada da la radunanza da delegadas e delegads dal december sin 1995 (vesair il rapport da la CMR sin pagina 111).

Scolinas a Cuira

L'onn da scola 1992/93 èn las duas partiziuns da scolina a Cuira vegnidas manadas cun 37 uffants, 20 en la partiziun sursilvana, 17 en la partiziun ladina. L'onn da scola 1993/94 han 33 uffants cumenzà la scolina rumantscha a Cuira.

L'uniun da scolina Cuira (USC) ha fatg ina revisiun da ses statuts. En quests statuts èn vegnidas fixadas las cundiziuns necessarias per recepìr uffants en las duas scolinas (cf. text en il rapport annual 1992, pagina 21). La LR resta purtadra da las scolinas, metta a disposiziun las stanzas e las mobiglias, tscherna las mussadras, surprena las obligaziuns dal purtader tenor lescha chantunala e regla la collavuraziun tranter il seminari da mussadras e la scolina. L'USC collavura en tut las dumondas impurtantas da la scolina, organisescha il manaschi da scolina e gida a procurar la

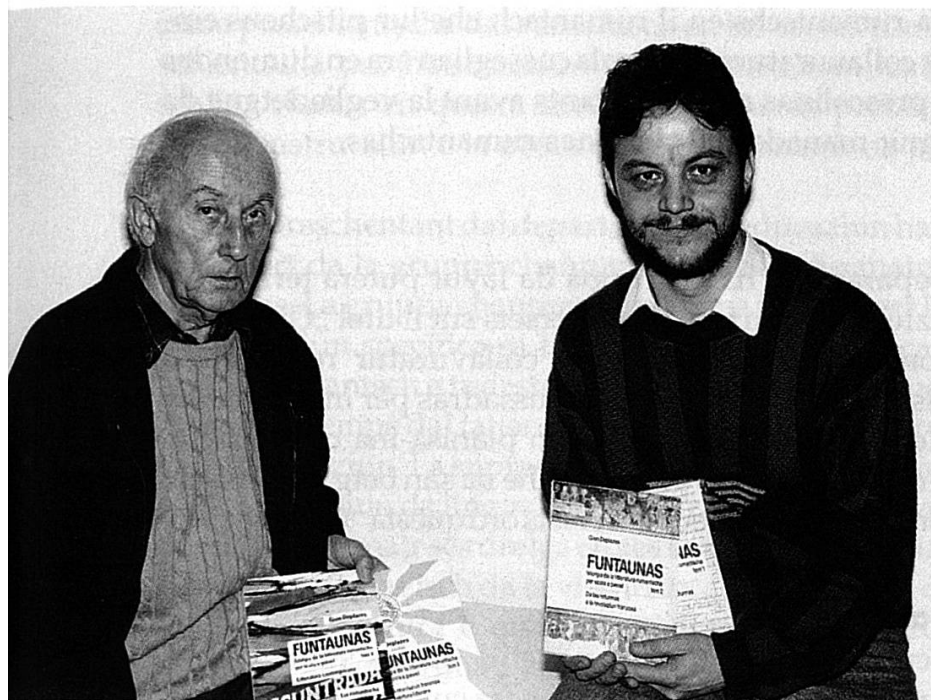

Foto: LR

Pre-
schen-
taziun
dal 4.

ed ultim tom da la retscha "Funtaunas da Gion Deplazes. (Gion Deplazes, autur (san.) e Gian Peder Gregori, lectur e translatur)

finanziaziun e l'organisaziun dal transport da scolarets. La dumonda da la finanziaziun da quests transports ha dà discussiuns en ils gremis da la LR ed er en la radunanza da delegadAs dal december. Il quint agiuntà a quest rapport mussa ils custs da las scolinas a Cuira en general e quels per ils transports en spezial. Ina nova convegno fixescha che l'uniun da scolina Cuira surprena almain la mesadad dals custs da transport. L'otra mesadad dals custs porta la LR cun l'argumentaziun:

- ch'ella ha in interess che las scolinas vegnan mantegnidas sco scolinas d'exercizi per il seminari da mussadras e sco lieu d'identificaziun cun il rumantsch a Cuira.
- ch'ella po era far adiever dal bus per transports da cudeschs ed en connex cun occurrenz.
- ch'ella stuess era procurar per transports per la gimnastica dals uffants en il seminari da mussadras.

L'uniun da scolina (USC) sut il nov presidi da Claudio Dietrich organisescha divers occurrenz cun ils geniturs e scolarets e sa stenta grondamain da mantegnair las scolinas attractivas e fritgavlas era per la lavur rumantscha a Cuira.

Scolinas en general

La LR sustegna la lavur d'integrasiun linguistica en scolina cun contribuziuns per curs specifics tenor il program „Geniturs ed uffants“ per

introducìr geniturs na rumantschs en il rumantsch che lur pitschens em-
prendan en scolina. Ils collavuratur regiunals cusseglian era en dumondas
da prescolinas. Talas prescolinas rimnan uffants avant la vegliadetgna da
scolina e stuessan vegnir manadas da persunas rumantschas.

Girumbella

Suenter lungas preparaziuns ha la grupp da lavur putera terminà la
preparaziun per l'ediziun da chanzunettas e versets sut il titel „Girumbel-
la“, illustrada da Constanza Filli Villiger. Il collavuratur regional en
l'Engiadina ha organisà in di da lavur per las mussadras per introducìr en
la lavur cun quest med. Per l'onn proxim vegn planisà ina cassetta cun
chanzuns e versets per pussibilitar als geniturs, che na san betg rumantsch,
da chantar cun lur uffants chanzuns e recitar versets ord questa „Girumbella“.

Scolas fundamentalas tudestgas

Ad in inscunter cun exponentas ed exponents da las suprastanzas
communalas e dals cussegls da scola da vischnancas cun scola fundamen-
tala tudestga e rumantsch sco rom d'instrucziun han fatg part las vischnan-
cas dad Andeer, Bravuogn, Domat, Feldis/Veulden, Flem, Glion, Razén,
Zillis/Ziràn, Vaz-su ed inspecturs da scola. L'inscunter ha mussà che las
vischnancas èn sensibilisadas per l'instrucziun da rumantsch ed interpren-
dan diversas stentas cun pli u main success. A *San Murezzan* sa cumprova
in'experiment nov sin basa dal med d'instrucziun „Bun success“ cun
quatter lecziuns à 25 minutas durant 4 dis ad emna. Per quest med
d'instrucziun è vegnì realisà ina cassetta en puter, producida da la LR
ensemèn cun il radio rumantsch. A *Flem* nun ha in'emprova cun ina scolasta
ambulanta gì il success spetgà. L'instrucziun da rumantsch è vegnida
sistida; gruppas d'interess emprovan dentant, eventualmain cun in'iniziativa
comunala, dad obligar la vischnanca dad introducìr il rumantsch cun ina
buna dotaziun dad uras a partir da l'onn da scola 1994/95. *Bravuogn* lavura
cun success tenor il model da scola elavurà. A *Domat* s'occupa ina cumissiun
extraparlamentara cun la dumonda da l'instrucziun e vegn a suttametter a
l'entschatta da 1994 sias propostas. A *Razén* vegnan dadas duas uras da
rumantsch per emna. A *Veulden* vegn fatg in'emprova cun in'instrucziun
orala en dialect da Veulden e rumantsch grischun per las parts scrittas.

Fitg impurtanta è la dumonda dal med d'instrucziun. Il chantun ha
incumbensà l'inspectur Claudio Gustin dad elavurar in concept per in med
d'instrucziun per questas scolas. La Lia rumantscha dat gronda paisa che
quest med d'instrucziun vegnia preparà cun emprima prioritad.

Situaziun al cunfin da linguatg

Cun ils inspecturs dals territoris rumantschs Surselva, Sutselva, Gri-
schun central ed Engiadina ha ina delegaziun da la suprastanza discutà
dumondas da l'instrucziun rumantscha. Ils inspecturs constateschan ina

buna preschientscha dal rumantsch en las scolas rumantschas ed ina nova schientscha per l'instrucziun da rumantsch en las scolas al cunfin, era sch'ins chatta en questa situaziun numerus problems. En bleras scolas sajan l'instrucziun e la posiziun dal rumantsch oz pli fermas ch'avant 20 onns.

In represchentant dal departament d'educaziun ha infurmà la LR davart il rapport da la gruppia chantunala conc. ils linguatgs esters en las scolas primaras. La gruppia chantunala propona il talian per la 5avla e 6avla classa. Ina situaziun specifica sa tschenta en las vischnancas al cunfin linguistic tranter rumantsch e tudestg. Questas vischnancas duessan pudair eleger il rumantsch empè dal talian. La gruppia da lavur chantunala fa propostas en questa direcziun. La suprastanza da la Lia rumantscha dat gronda paisa che questa situaziun da linguatg vegnia tractada spezialmain e ch'il rumantsch possa mantegnair ses dretgs en ses territori tradiziunal. La suprastanza LR ha sustegnì il giavisch da la vischnanca da Bravuogn da manar a Bravuogn ina scola superiura e quattras cuntinuar la lavur rumantscha che vegn prestada da l'emprima a la 6avla classa.

Scolas fundamentalas rumantschas

La suprastanza è sa participada al 7avel forum svizzer: „Langue 2/ instrucziun da linguatgs esters“ al Monte Verità, nua ch'ins ha tranter auter er discutà dus models d'immersiun en las scolas rumantschas en l'Engiadin'ota. Ins ha constatà che l'instrucziun immersiva en Engiadin'ota ha effects en general favuraivels, che la dumonda da la scola bilingua sa tschenta dentant en divers lieux danovamain. La LR prenda part a la gruppia da lavur chantunala che s'occupa cun la dumonda da las scolas en Engiadin'ota.

Mesiras urgentas en il sector da la scola obligatoria

Ina gruppia da lavur, cumponida da represchentants dal chantun e da la LR, ha elavurà diversas propostas per mesiras urgentas per rinforzar il rumantsch. Per il sector da la scola obligatoria vegnan postuladas las sequentas mesiras:

- evaluaziun da la lavur linguistica en las scolas da l'Engiadin'ota; organisaziun dad ina dieta d'infurmaziun per magistras e magisters, geniturs e cussegls da scola davart questa dumonda; elavuraziun dad in model d'instrucziun cun in experiment da scola per ina scola bilingua sin basa da l'immersiun;
- scolastas u scolasts ambulants per l'instrucziun en scolas fundamentalas tudestgas cun instrucziun da rumantsch; curs d'introducziun per persunas che vulan surpender ina tal'instrucziun;
- scolaziun supplementara per persunas ch'instrueschan rumantsch en scolas cun problems linguistics, surtut er per metter en pratica ils novs plans d'instrucziun per la scola reala e la scola secundara;

- ina scola rumantscha en la chapitala a Cuir, concretamain sco scola rumantscha d'exercizi per il seminari. Quai pussibilitass a las seminaristas ed als seminarists rumantschs da dar lur lecziuns d'emprova en ina scola rumantscha;
- elavuraziun da meds d'instrucziun specifics per scolas tudestgas cun instrucziun rumantscha;
- revista per uffants e scolaras;
- curs per persunas senza patenta da magister, adattadas per l'instrucziun da rumantsch en scolas tudestgas.

Scolas professionali

La situaziun dal rumantsch en las scolas professionali nun è sa midada en cumparegliaziun cun l'onn da rapport 1992. A Cuir frequentan 126 scolaras e scolaras l'instrucziun da rumantsch e fan era l'examen en rumantsch. Cun las scolas a Samedan nun èsi anc adina betg reussì da realisar in'emna da concentraziun per dar pli bler paisa a l'instrucziun da rumantsch.

Era al Plantahof nun ha la situaziun dal rumantsch pudì vegnir megliera. En il segund curs na datti anc adina nagin'instrucziun da rumantsch, malgrà ch'ils Rumantschs furman ina secziun da paisa considerabla en questa scola agricola. Curs cumpensatoris per la scolaziun agricola en rumantsch, mess en vista per l'Engiadina bassa, nun han gè l'accoglientscha spetgada.

Sco mesira urgenta è vegnì postulà

- la translaziun e realisaziun dad in med d'instrucziun per correspundenza per la scola mercantila Surselva
- l'elavuraziun da meds d'instrucziun da rumantsch per scolas professionali
- la preparaziun da materialias d'instrucziun per l'instrucziun en roms pratics
- curs da furmaziun supplementara per magisters
- furmaziun da classas pitschnas, linguisticamain omogenas, en scolas professionali linguisticamain maschadadas.

Scolas medias e scolas autas

L'istorgia da la litteratura rumantscha „Funtaunas IV“ è vegnida terminada e preschenta.

Sur la grupp da lavur „Regiuns linguisticas dal Grischun“ è vegnì rendì attent danovamain a la necessitad da realisar en il seminari da scolastas e scolasts l'instrucziun da rumantsch per tudestgs sco rom d'elecziun obligatori (1. - 3. classa) sper il talian. Questa pussaivladad per scolaras e scolaras tudestgs cun ina tscherta affinitad tar il rumantsch sto vegnir garantida per salvar l'instrucziun da rumantsch en la zona da cunfin linguistic.

Diversas classas da scolas medias da l'entira Svizra han visità la LR per laschar infurmar davart il rumantsch. Exponentas ed exponentas da la LR han fatg referats davart la situaziun linguistica en il Grischun.

A la „Centrala svizra per il perfecziunament da las magistras e dals magisters da scola media“ (CPS) è vegnì inoltrà ina project per in curs da rumantsch (2 dis) che duess vegnir realisà dals 14-15 da mars 1995. Titel dal project: „Introducziun en la lingua e cultura rumantscha“.

Tar la nova ordinaziun federala da maturitad ha la suprastanza prendì la sequenta posiziun:

- Il status quo dal rumantsch en l'ordinaziun da maturitad vertenta sto vegnir mantegnì.
- Per las scolaras ed ils scolars rumantschs en scolas medias duai la nota da rumantsch valair ensemen cun la nota da tudestg mintgamai sco mesadad per la nota da linguatg-mamma.
- En las scolas medias da l'entira Svizra duai, tenor l'urden vertent, vegnir dà in'introducziun en la cultura da tuttas parts linguisticas svizras, era dal rumantsch.

Diversas universitads svizras e da l'exteriur, da nov era da l'Europa orientala, èn vegnidas documentadas da la LR cun material davart la situaziun linguistica e sociolinguistica dal rumantsch. Exponents da pliras universitads han visità la LR per sa laschar documentar.

En il concept per mesiras urgentas è vegnì integrà ils sequents postulats per las scolas medias:

- metter a disposiziun meds d'instrucziun per ils roms che vegnan instruids en rumantsch;
- survegliar che l'instrucziun da rumantsch prescritta per las scolas medias regiunalas privatas vegnia dada;
- rinforzar la posiziun dal rumantsch in summa.

Scolaziun da creschid(a)s

La LR dat contribuziuns a la SCUNTRADA E FURMAZIUN SURSELVA ed a la SCUNTRADA E FURMAZIUN LADINA per curs da rumantsch cun main che 8 participantas u participants. Ensemen cun l'Associaziun per universitads popularas svizras (AUPS) è vegnì organisà a Cuira ina dieta da lavur davart la scolaziun da creschidas e creschids en rumantsch.

A Trun ed a Zernez èn vegnids organisads, ensemen cun la Romania e l'UdG, curs per personas che scrivan mintga di rumantsch (chanzlists, personas da l'administraziun, translaturas e translatur, e.a.).

Per la realisaziun da la scolaziun da creschidas e creschids en las regions senza uniuns specificas (Sutselva, Surmeir) è la LR sa gidada cun sustegn organisatoric ed administrativ e cun contribuziuns.

En il rom dals curs svizzers per magisters a Cuira è vegnì realisà cun bun success in curs dad 1 emna sco introducziun en il linguatg ed en la situaziun

rumantscha. En il carnet da l'Associaziun da las universitads popularas svizras (AUPS) vegn per l'onn proxim scrit ora in sumegliant curs.

En il „Mercator-education“, ina publicaziun che resguarda tut ils curs da linguatg da las minoritads en l'Europa dal vest, è il rumantsch represchentà cun ils curs da stad.

Lavur cun la giuventetgna

A la Giuventetgna Rumantscha, la Romania da giuventetgna, la Gruppa da giuventetgna renaniana, la Meirana, la Ladinia ed a la delegaziun da la giuventetgna da cuminanzeas etnicas europeicas è vegnì suttamess in questiunari conc. l'engaschament, il program, las perspectivias e las spetgas davart da la LR. Ils resultats da quest questiunari mussan che la giuventetgna vul s'engaschar era per il rumantsch. La lavur da giuventetgna è era vegnida considerata en las mesiras urgentas ed en la gruppa da lavur „Regiuns linguisticas dal chantun Grischun“. En duas tschentadas cun exponents da la Giuventetgna Rumantscha è vegnida discutada la participaziun da la giuventetgna a la SCUNTRADA 1994 en Val Schons.

A mesa e lunga vista prevesa il concept per promover la lavur cun la giuventetgna il sequent:

- Integrar en ina proxima instanza da la LR a las autoritads chantunalas e federalas la lavur da giuventetgna sco nov punct d'acziun da la LR,
- Postular in post parzial u entir da secretariat per la promoziun da la lavur da giuventetgna sut l'aspect linguistic,
- Installar e promover projects da teater per la giuventetgna,
- Surprender d'organisar en il Grischun il seminari da Pasca da la giuventetgna da cuminanzeas etnicas europeicas,
- Realisar ina revista rumantscha per la giuventetgna.

Ord atgna iniziativa ha la Giuventetgna Rumantscha sviluppà in concept per ina revista surregiunala da giuventetgna. La LR sustegna questa activitad. Al seminari da Pasca da la giuventetgna da cuminanzeas etnicas europeicas han 9 giuvnas e giuvens rumantschs participà. La LR porta ina part da las spesas da questa delegaziun.

La suprastanza ha era decidì da reactivar il contact cun il comité da patrunadi per il barat da giuvenils en Svizra e da metter a disposiziun ses buns servetschs per barats tranter la Rumantschia e las autras regiuns linguisticas.

4. ASSIMILAZIUN/INTEGRAZIUN

Survista dals curs

En collavuraziun cun diversas instituziuns, autoritads communalas e regionalas (singulas organischeschan era curs en atgna reschia, sco p. ex.: Fundaziun Planta, Fundaziun Retoromana, Cerchel cultural Laax, Uniun dals Grischs, Società da trafic Scuol, Società da trafic Sta. Maria, Società da trafic Savognin, e.a.) e cun las uniuns Scuntrada e furmaziun èn vegnids organisads ils sequents curs da rumantsch:

Bever	2 curs	18 participantAs
Breil	1	6
Cuira	15	104
	(5 vall.; 7 surs.; 1 surm.; 1 rg per RumantschAs; 1 rg)	
Flem	7	46
Ftan	2	11
Glion	8	61
Guarda	1	7
Laax	2	13
Lantsch	3	12
Lavin	1	4
Lon	1	5
Maton/Lon/Donat	1	6
Müstair	1	6
Mustér	3	23
Puntraschigna	1	6
Sagogn	1	6
Samedan	1	7
San Murezzan	3	14
Santa Maria	1	9
Savognin	6	57
Scharons	1	6
Schlarigna	2	10
Scuol	5	29
Sent	1	9
Sumvitg	1	5
Susch	1	8
Trin	2	15
Tusaun	1	6
Vella	1	6
Zernez	1	4

---

total	77 curs	519 participantAs
--------------	----------------	--------------------------

A la SCUNTRADA E FORMAZIUN SURSELVA ed a la SCUNTRADA E FURMAZIUN LADINA vegnan cumpensadas las expensas supplementaras per curs cun main che 8 participantAs.

Per la citad da Cuir è vegnidas midadas las tariffas dals curs da rumantsch ed adattadas als curs che vegnan offerids da la scola da club Migros. Nov custa uss ina lecziun dubla fr. 14.— enstagl fr. 10.— tar ina participaziun dad almain 8 persunas.

En 5 cas ha la LR sustegnì curs: „In(a) scolast(a) - in(a) scolar(a)“ tenor la directiva vertenta.

Ensemen cun il radio DRS2 è vegnì realisà in curs rumantsch en curtas sequenzas che ha gì bun effect per sensibilisar per il rumantsch. Quest curs è era avant maun en ina brochura cun cassetta.

Ils curs da rumantsch da Gieri Menzli è vegnids restampads senza revisiun. En vista ad in'adattaziun dals meds d'instrucziun ils proxims onns rimna la LR exempels ord auters linguatgs, pussaivels per in'eventuala adattaziun. Discussiuns han era gì lieu cun la "Klubschule Migros" concernent realisar en rumantsch ils novs curs EURO.

Ensemen cun Gisula Tschärner è vegnì realisà in project da pilot „Rumantsch e tudestg a la maisa da famiglia“. L'intent era da sensibilisar per la bilinguitad en famiglia e professiun e da mussar vias e pussaivladas per dar dumogn a questa bilinguitad en il mintgadi. Il project ha gì success e duai vegnir cuntinuà.

En il concept per mesiras urgentas è vegnids integrà ils sequents puncts per l'assimilaziun:

- Mesiras da motivaziun per las persunas immigradas da s'integrar linguisticamain (prospect, infurmaziun da persuna a persuna, accziuns d'animaziun ed infurmaziun davart il linguatg).
- Actualisaziun da las materialias per emprender il linguatg.
- Curs speziels e novas furmas d'integraziun en la cuminanza linguistica.

5. RUMANTSCH GRISCHUN

Lavor linguistica

L'atun 1992 ha la LR decis d'edir l'entira banca da datas dal Post da rumantsch grischun (PRG) en furma da cudesch e da metter uschia a disposiziun il material linguistic, elavurà en connex cun la preparaziun e l'elavuraziun dal rg, ad in public pli vast. Las lavurs da preparaziun per quest'ediziun han occupà da l'october 1992 fin il mars 1993 cumplainamain la squadra dal PRG, uschia che nus avain interrut per quest temp la redacziun dal vocabulari tudestg-rumantsch grischun/ rumantsch grischun-tudestg. En connex cun la preparaziun da l'ediziun da la banca da datas avain nus dentant fatg numerusas lavurs d'ordinaziun, da correctura e da preredacziun che faciliteschan pli tard las lavurs da redacziun.

Il matg 1993 è la banca da datas en furma da cudesch cumparida sut il titel *Pledari grond*. - Dals 545 *Pledaris gronds* stampads vanzan a la fin da l'onn mo pli radund 50 exemplars. Numerusas chanzlias communalas, differents instituziuns e persunas privatas han cumprà il *Pledari grond* ed han demussà il basegn d'avair a disposiziun terminologia rumantscha moderna. Il gudogn da la vendita dal *Pledari grond* stat a disposiziun per promover il project cun mesiras che la suprastanza decida da cas a cas.

Il grond squitsch da termin en connex cun l'ediziun da la banca da datas ha gè per consequenzas che numerusas midadas e correcturas, fatgas sin las

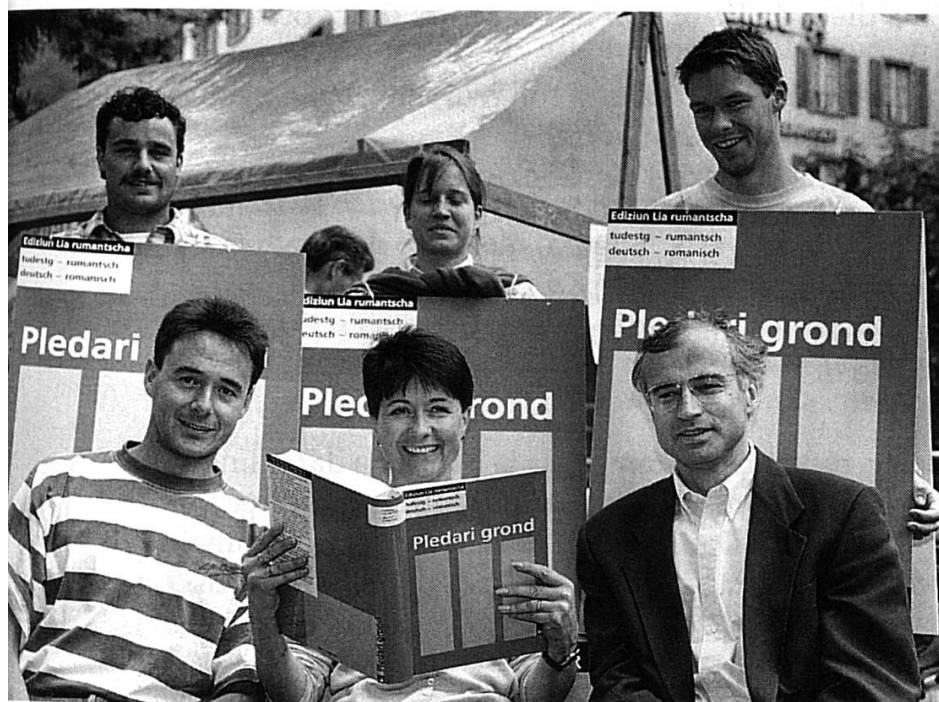

Foto: Sauter

Preschentaziun dal *Pledari grond* sin ina piazza a Cuira cun umens e dunnas da sandwich.

artgas da stampa, n'han betg pudì vegnir integradas a medem temp en il computer. Perquai essan nus stadas occupadas fin la fin da l'onn cun lavurs da cumplettaziun, da correcturas e d'eliminaziun da dublettas. Al medem mument avain nus era fatg cumplettaziuns e correcturas en il *Pledari grond*, quai surtut en vista ad in'ediziun da lez sin discs (ediziun prevesida per il 1994). L'atun avain nus lura era puspè cuntinuà cun la prerredacziun dal vocabulari tudestg-rumantsch grischun. Stadi da la lavur la fin da l'onn: redacziun dal voc. tud - rg, letras A - K, prerredacziun dals bustabs L, M ed O. Prezavradas da la part rg - tud. Per la grammatica dal rumantsch grischun avain nus vinavant rimnà material.

Infurmaziun, referats, dietas e curs

Davart il rg e la lavur dal PRG a las suandantas occasiuns:

- 29-01-93 Samedan: referat d'infurmaziun davart il rg en il rom dals curs da la Scuntrada e furmaziun ladina (Anna-Alice Dazzi Gross).
- 03-02-93 Zernez: referat d'infurmaziun davart il rg en il rom dals curs da la Scuntrada e furmaziun ladina.
- 26/27/28-11-93 Ascona/Monte Verità: preschentaziun da la lavur dal PRG a l'ocasiun da la conferenza interuniversitara rumantscha (CIR).
- Referat a Flem (Clau Solèr).

Autras lavurs, collavuraziun a projects

- collavuraziun cun la cumissiun consultativa per l'applicaziun dal rg
- organisaziun d'ina dieta da lavur cun ils redactors dals vocabularis regionalis
- Dis da litteratura a Domat, preparaziun/ collavuraziun conc. evaluaziun d'in quiz da neologissem rumantschs.
- collavuraziun en la suprastanza da l'Associaziun svizra da linguistica applitgada (ASLA) (Anna-Alice Dazzi Gross).
- autras lavurs dal PRG, cf. SCOLA, PdL
- collavuraziun en la gruppa chantunala per l'evaluaziun da l'acceptanza dal rumantsch grischun (Anna-Alice Dazzi Gross)

Publicaziuns

Pledari grond, tudestg-rumantsch, stampa da la banca da datas linguistics, elavurada dal Post da rumantsch grischun da la LR, sut la direcziun da Georges Darms ed Anna-Alice Dazzi Gross, installada electronicamain dad Arnold Loepfe (redacziun: Anna-Alice Dazzi Gross e Manfred Gross), Cuir, LR, 1993.

Lectorats da texts en rumantsch grischun en novas domenas d'adieuer

Il rumantsch grischun vegn duvrà adina pli consequentamain da diversas organisaziuns ed instituziuns, surtut per texts da dimensiun surregiunala. La confederaziun ha edì il dretg d'obligaziuns e diversas leschas; la PTT e las Viafiers federalas cuntinueschan cun l'applicaziun dal rumantsch grischun e schlargian la pratica cun texts novs ch'arrivan; diversas interpresas cumenzan a duvrar il rumantsch grischun per lur texts e products che vegnan derasads en l'entir territori rumantsch.

La LR ha en spezial fatg ils sequents lectorats da publicaziuns en rumantsch grischun: „Mes emprim cudesch da plets“ (ed. Uniun rumantsch grischun); „Fieu e flomma“ (ed. Octopus); „La Cratschla“ (nov'ediziun dal parc naziunal svizzer); „Pagina rumantscha“ en la gasetta Coop e la „Vusch rumantscha“ en il Bund. Sin intervenziun da la LR vegn il permess dad ir cun auto dal Grischun realisà er en rumantsch sper ils auters linguatgs chantunals.

Il post da translaziun da la LR lavura stretgamain cun il post da rumantsch grischun, medemamain er il post da translaziun en rumantsch grischun en l'administraziun chantunala.

Acceptanza dal rumantsch grischun

Il resuns che la LR retschaiva en general conc. il rumantsch grischun è favuraivels. Cun mintga text che vegn derasà s'augmenta l'infurmaziun e crescha l'acceptanza. Las instituziuns che dovran regularmain il rg na constateschan uss naginas reacziuns cunter il rg. L'effect da la petiziun da 1991 para da pudair vegnir surmuntà. Ina retschertga represchentativa dal radio rumantsch (mars 1993) ed ina lavur da studi da Martin Melcher en las scolas a Ftan ed Ardez mussan resultats favuraivels per il rumantsch grischun.

Las brochuras en ils idioms conc. l'infurmaziun davart il rumantsch grischun èn exhaustas. La brochura en divers linguatgs è vegnida restampada.

Cumissiu consultativ per l'applicaziun dal rumantsch grischun (ccrg):

La cumissiu ha gidà a pacificar las discussiuns conc. il rg. Durant l'onn da rapport n'ha la cumissiu consultativa betg stuì s'occupar cun dumondas specificas. La LR ha duvrà il rg sulettamain en ils secturs da fin uss e n'ha prendì naginas decisiuns che tangheschan la cumpetenza da la cumissiu consultativa.

6. POST DA LINGUATG (PdL)

Servetsch per linguistica applitgada rumantscha (SLAR)

Il servetsch per linguistica applitgada rumantscha (SLAR) vul dar al servetsch da linguatg ed al servetsch da rumantsch grischun da la LR ina furma e structura pli clera. L'intent da quest servetsch è da metter a disposiziun al linguatg rumantsch l'instrumentari linguistic necessari e da garantir sia derasaziun, tegnend quint dal svilup tecnic, economic e cultural dal mund modern. Il SLAR surpiglia e cuntinuescha la lavur dal post da linguatg e dal post da rumantsch grischun da la LR e collavura cun instituziuns svizras e chantunalas, activas en il sector da la linguistica applitgada.

L'organisaziun prevesa ch'il SLAR è ina part integrala da la LR che duess vinavant metter a disposiziun ils locals e l'infrastructura administrativa ed organisatorica e procurar per la finanziaziun. In cussegl consultativ avess l'incumbensa dad accompagnar la lavur pratica, proponer champs da lavur e cusseglar il persunal da quest post da linguistica applitgada. Quest cussegl consultativ duess sa cumponer da personalitads professionalmain activas ord las suandantas instituziuns ch'han ina funcziun speziala per la creaziun, normaziun e derasaziun dal rumantsch: Servetsch da terminolo-

gia da la chanzlia federala, servetsch da translaziun dal chantun Grischun, Studio rumantsch da radio e televisiun, Conferenza interuniversitara rumantscha, Lia rumantscha, in represchentant da la pressa scritta. Il servetsch per linguistica applitgada rumantscha (SLAR) duess exequir las trais suandantas incumbensas tenor las reglas scientificas e professionalas correspundentas:

- innovaziun linguistica (planisaziun dal corpus, creaziun da neologias e coordinaziun da terminologias)
- standardisaziun e normaziun linguistica dal rumantsch grischun e dals idioms (quels en collavuraziun cun persunas responsablas en las regiuns)
- implementaziun linguistica (derasaziun dal linguatg, scolaziun, furmaziun) cun las incumbensas da derasar novas terminologias, scolar ils differents utilisaders e definir novs champs d'utilisaziun dal rumantsch.

Il SLAR duess esser dotà cun almain 3 forzas da lavur academicas, 1 per mintga secziun allegada sura. Per lavurs auxiliaras stuess star a disposiziun ina forza da lavur.

Il sboz per quest servetsch è era vegnì integrà en las mesiras urgentas, suttamessas sur la regenza grischuna en in'istanza a la confederaziun. La finanziaziun duess succeder tras ina contribuziun da la confederaziun e dal chantun Grischun, tras indemnisaziun da diversas varts per lavurs e prestaziuns concretas e tras la vendita da products (banca da datas, glistas, pledaris, e.a.).

Lavurs da terminologia e cussegliaziun linguistica

La rimnada e la documentaziun da material linguistic per il sector da neologissem è vegnida cuntinuada. L'onn 1993 èn vegnidas elavuradas las suandantas terminologias pli grondas:

- terminologia d'energia electrica, 212 terms;
- electronica da divertiment, 245 terms, (omaduas rg ed idioms);
- vusch ed organs vocals, 60 terms, destinada a spezialists;
- en lavur èn terminologias per la selvicultura e per ils tetgers.

Finalmain ha la lavur per il PLED RUMANTSCH 5 „Tecnica 2“ (rg ed idioms) pudì vegnir terminada ed edida. Cunquai che la preschentaziun da las differentas furmas rg ed idioms è bler pli clera, duess „Tecnica 2“ esser pli accessibla al public.

Per differents utilisaders (collavuratur regional, translatur e privats) èn vegnidas messas ensemen e curregidas differentas glistas da pleds. En cumbinaziun cun questas lavurs èn vegnids creads neologissem en differents secturs tematics. Tant sco pussaivel èn questas lavurettas er vegnidas distribuidas ad autras persunas cun interess sumegliants ed integradas en la banca da datas linguisticas.

Clau Solèr ha surpiglià in'incumbensa limitada (80 uras da lavur) da la chanzlia federala per il project „Mittel und Wege zur Verbreitung offizieller schweizerischer Terminologie“, cumbinada cun in congress a Rouen (5 fin

8 december); ina publicaziun da l'analisa, dals resultats e d'eventualas propostas è prendida en vista.

Durant l'onn da gestiun èsi stà da curreger differents texts translats en chasa e da lectorar il register dal „Ars Helvetica“. Il Post da linguatg ha fatg differentas lavurs da translaziuns e d'infurmaziun ed ha intermedià scleriments linguistics.

Collavuraziun a projects e publicaziuns

- Artitgel davart il rumantsch per il „Handwörterbuch der Kontaktlinguistik“ da la chas'editura de Gruyter a Berlin.
- Collavuraziun vi dal project dad in Institut linguistic rumantsch, ubain Servetsch per linguistica applitgada rumantscha (SLAR).
- Preparativas per la SCUNTRADA en Val Schons, concept per il program.
- Lectorat da las versiuns vallader e sursilvan dal nov cudesch d'instrucziun da geografia.
- Lavurs da lectorat, translaziun ed ediziun da „Funtaunas 4“ da Gion Deplazes
- Elavuraziun dad in minicurs da rumantsch en 2 parts en collavuraziun cun il Radio DRS 2. Ils curs èn vegnids emess il zercladur/fanadur (1. part) e l'avust/settember (2. part) cun bun success sin DRS 2. Dal curs è era vegn realisà ina versiun scritta ed ina cassetta.
- Concepciun e preparaziun dad ina tastga da palpieri en furma da pledari turistic rumantsch-tudestg e tudestg-rumantsch (en collavuraziun cun l'uniun da traffic dal Grischun).
- Collavuraziun per terminologia vid il project „Lexicon historic da la Rumantschia“ (LIR).

Curs e referats

- Di da lavur da la LR ensemen cun la Romania e Renania a Trun per personas che dovran il rumantsch en la professiun (Clau Solèr, Arnold Spescha, Ignaz Cathomen).
- Lecziuns a l'universitad da Son Gagl: novs texts rumantschs (Clau Solèr)
- La situaziun linguistica a Bravuogn: referat a chaschun da la radunanza da delegads da la LR (Gian Peder Gregori)
- Curs dad in'emna per scolastAs a Cuira, organisads da la Societad svizra da lavur manuala e da refurma da scola (Clau Solèr e Gian Peder Gregori)
- Collavuraziun ad in curs davart la litteratura rumantscha en il rom dals curs da scolasts svizzers.

Publicaziuns

- Diffusion de nouvelles terminologies, en: Terminologies nouvelles. Bruxelles: Rint, p. 42-47. (C. Solèr)

- Die rätoromanischen Namen für die Libellen Graubündens: ein Diskussionsvorschlag (Odonata; C. Solèr)
- Ils nums rumantschs per las libellas en il Grischun: propostas (Odonata), en: Opuscula zoologica fluminensia, 110. (C. Solèr ensemen cun B. Kiauta)
- Bravuogn tranter igl Spiert dla Pedra grossa a la 'Direktorin', en: Chalender ladin 84 (1994), p. 64 - 68 (G.P. Gregori).

7. POST DA TRANSLAZIUN

Il post da translaziun è occupà cun ina piazza da 60%. L'onn da rapport è vegnids translataids pli paucs, ma pli lungs texts en cumparegliaziun cun l'onn avant. Il dumber da translaziuns en ils idioms è s'augmentà. Las translaziuns en rumantsch grischun stagneschan, surtut perquai ch'ils texts en rumantsch grischun sin formulars, en ils cudeschs da telefon, en descrip-

Foto: Clopath

En il post da translaziun fa la translatura, dunna Ursulina Cathomen-Monn, numerusas translaziuns en rumantsch grischun ed en ils idioms

ziuns da products, etc. sa repetan e dovran dad onn ad onn sulettamain pitschnas adattaziuns. Ils texts en ils idioms èn dentant per regla adina specifics e novs per in pitschen dumber d'adressads. Las translaziuns vegnan per regla fatgas cunter pajament. Translaziuns gratuitas datti sulettamain per instituziuns socialas, caritativas e culturalas e be per texts curts.

Cun scrivers da cas a cas vegnan instituziuns, fatschentas e personas privatas regularmain intimadas da duvrar il rumantsch per lur publicaziuns, per acziuns da propaganda, inscripziuns da products, etc. Questa animaziun porta parzialmain success. Las translaziuns fatgas per chaus da brevs, descripziuns da products, formulars, etc. tegnan per regla per plirs onns.

Il contact cun agenzias da translaziun en auters linguatgs è regular. Cunquai che vischnancas, instituziuns e privats scrivan dapli rumantsch, datti era dumondas per translaziuns dal rumantsch en tudestg. Talas lavurs ston adina vegnir pajadas.

La LR collavura cun il project da pilot da translaziun centralisada da la telecomunicaziun Surselva (sistem Teletranslator-Network).

En il post da linguatg e d'infurmaziun e documentaziun da la LR vegnan translaziuns pli pretensiusas lectoradas e curregidas, da cas a cas er exequidas. Era ils collavuratur regiunals fan lavurs da translaziun en ils idioms.

8. SERVETSCH D'INFURMAZIUN E DOCUMENTAZIUN

Lavur prioritara 1993: collavuraziun en la gruppa da redacziun dal Pledari grond (vesair 5. Rumantsch grischun), lavurs d'infurmaziun, lectorats, translaziuns.

Documentaziun

L'amplificaziun dal servetsch d'infurmaziun e documentaziun e l'inventarisaziun en collavuraziun cun instituziuns cun incumbensas complementaras èn stadas punctualas ed occasiunalas.

Per mancanza da temp e daners avain nus er stuì suspender la reorganisaziun dal servetsch cun agid dals meds electronics (software per bibliotecas). Dentant è l'archiv vegnì engrondì e parzialmain reordinà.

Infurmaziun

Er il 1993 avain nus dà infurmaziuns davart la lingua e cultura rumantscha en general ad instituziuns rumantschas, ad administraziuns communalas, regiunalas, chantunalas, naziunalas, publicas e privatas, a meds da massa, periodics, scolas etc., surtut en dumondas da terminologia, en connex cun ils resultats da la dumbraziun dal pievel 1990, davart la situaziun linguistica en divers secturs, davart projects per novs meds da massa, davart il princip territorial.

Per mancanza da meds finansials n'avain nus pudì realisar il 1993 nagins documents pratics, cun excepziun da chartas detagliadas davart l'adiever dal linguatg sin plaun communal. Ils prospects davart la LR ed il rg èn restampads.

La collavuraziun cun la cumissiun da nomenclatura chantunala e cun gruppas d'acziun per rumantschaziun è stada occasiunala (PTT/denominaziun da professiuns en il cudesch da telefon).

Diversas gruppas linguisticas minoritaras tenor pagina 53 èn vegnidas documentadas, er cun publicaziuns. La Pro Helvetia metta a disposiziun per quest intent in credit da fr. 5'000.—/onn.

La LR sa gida cun la Pro Helvetia per organisar visitas e dimoras da represchentantas e represchentants da minoritads ed instituziuns linguisticas da l'exteriur en terra rumantscha. Durant l'onn da rapport eran quai exponents dals Sorbs e Frisons, da la Rumenia e dad in'universitad da Moscau.

Referats/dietas

- 19-21/3/1993: Inscunter interladin a San Martin de Tor, Val Badia (Bernard Cathomas e Chasper Pult). FORUM LAFURUM (Forum Ladins/Furlans/Rumantschs)
- 20-23/5/1993: 19avel congress da l'Uniun federalistica da cuminzanzas etnicas europeicas (UFCE) a Flensburg (Romedi Arquint e Giusep Capaul)
- 3-7/5/1993: European Round Table: HUMAN RIGHTS AND CULTURAL POLICIES IN A CHANGING EUROPE, Helsinki (Bernard Cathomas)
- 11-6-1993: Referat per il gimnasi litterar Rämibühl, Turitg (Bernard Cathomas)
- 19-6-1993: Referat per il club litterar da Turitg (Bernard Cathomas)
- 13-7-1993: Referat per ina scola media da diplom da Turitg (Bernard Cathomas)
- 13-7-1993: Fundaziun Planta, Samedan, referats per rumantsch e tudestg: La situaziun actuala dal rumantsch e la lavur da la Lia rumantscha (Manfred Gross)
- 13-7-1993: Fundaziun Planta, Samedan: Atelier (per rumantsch e tudestg) davart la lavur da la Lia rumantscha ed ils sforzs per promover e rinforzar il linguatg rumantsch (Manfred Gross)
- 14-7-1993: Fundaziun Planta, Samedan: Puter e surmiran - ina cumparaziun
- 27-28/8/1993: Dieta davart il plurilinguisssem al Monte Verità (Bernard Cathomas e Chasper Pult)
- 22-9-1993: Referat al Club Lions Engiadina bassa (Chasper Pult)
- 23-24/9/1993: Simposi en l'institut Duttweiler a Rüsclikon, „Brot und Spiele: Kulturförderung, eine gemeinsame Aufgabe von Staat, Unternehmen und Mäzenen“ (Bernard Cathomas e Chasper Pult)
- 12-10-1993: Dieta a Basilea: Ein Schiff zum Übersetzen (Ursulina Cathomen)
- 29-10-1993: Dieta da la Societad per pievels smanatschads a Bulsan/Bozen (Bernard Cathomas e Chasper Pult)
- 2-11-1993: Participaziun a la dieta dal „Kulturkreis Bodensee“; inscunter cun in represchentant dals Sorbs per in barat d'infurmaziun (Manfred Gross)

- 4-11-1993: „Lavuratori linguistic“ da la cumissiuun per linguatgs esters da la conferenza dals directurs d’educaziun a Kassel (Bernard Cathomas)
- 18-19/11/1993: Forum immersiun „Pajais pluriling, scolas plurilinguas“ al Monte Verità (Bernard Cathomas e Chasper Pult)
- 26-28/11/1993: Conferenza interuniversitara rumantscha (CIR) al Monte Verità (Chasper Pult, Anna-Alice Dazzi Gross, Manfred Gross).

Istorgia dal moviment rumantsch e da la LR

Sin fundament dad in postulat da Giusep Capaul ha la suprastanza examinà las pussaivladads da scriver in’istorgia dal moviment rumantsch e da la LR. La dumonda è vegnida discutada cun istoriografs ed il secretariat ha suttamess ina disposiziun per il project.

Cunquai ch’il temp da terminar la lavur fin 1994 per ils 75 onns LR era memia curt e ch’ils istoriografs e las istoriografas n’han betg demussà ina disponibilitad da s’engaschar cun l’intensidad vulida per il project, ha la suprastanza suttamess al cussegl ed a la radunanza da delegadas e delegads la proposta da prevesair per la SCUNTRADA 1994 ina rimnada da documents, materialias, illustraziuns e texts ord l’istorgia dal moviment rumantsch e dad edir questas funtaunas en in tom da ca. 200 paginas. La radunanza da delegadas e delegads dal december ha dentant stritgà il credit che la suprastanza ed il cussegl avevan previs per quest intent. Per quest motiv desista la LR dad in’istorgia cumplessiva per ses 75 onns.

Acziun da sensibilisaziun per il rumantsch

En l’istanza per mesiras urgentas è vegnida integrada la proposta da realisar in’acziun da sensibilisaziun per il rumantsch per render attent ina vasta publicitad a l’impurtanza dal linguatg sco med da communicaziun e bain cultural. La finamira è quella dad applitgar meds moderns da las relaziuns publicas per rinforzar la schientscha dal linguatg e la prontadad da s’integrar linguisticamain. La campagna duess era sa drizzar al Grischun tudestg e talian e mussar a moda psicologicamain prudenta la valur da la trilinguitad grischuna. Discutà han ins las sequentas mesiras: acziun cun placats; acziun da contact direct e discussiun cun firmas ed interpresas che derasan products en il territori rumantsch cun l’intent da cuntanscher ch’ils pachetadis da quests products vegnan inscrits per rumantsch (project RUMANTSCH VESAIVEL); sponsuradis da la LR per clubs da sport che fan propaganda per il rumantsch en il rom da lur occurrenz; producziun da spots televisivs; pin per motivar da discurrer rumantsch; T-shirts; e.a.

Dumbraziun dal pievel 1990

Pir la primavaira 1993 èn ils resultats da la dumbraziun dal pievel 1990 vegnids preschentads a la publicitad. La divisiun da la dumonda davart il linguatg en 2 parts (1. linguatg principal/meglier linguatg; 2. linguatg discurrì regularmain en famiglia e professiun) porta resultats interessants.

(cf. documents, p. 62). Il secretari collavura en ina grupp da lavur svizra che fa in'analisa pli detagliada cun contribuziuns spezialas da l'uffizi federal da statistica. Per la Rumantschia exequescha Gion Giatgen Furer las lavurs concretas. Ina part da la lavur vegn terminada 1994.

Sin fundament dad ina retschertga dal secretariat e dals collavuratur regionalis en tuttas vischnancas rumantschas ha G.G. Furer elavurà chartas davart la preschientscha dal rumantsch en divers secturs communalis (administraziun, radunanzas, publicaziuns, inscripziuns, scolinas, scolas, societads, uffizis publics, etc.).

9. MEDS DA MASSA

Las gasettas rumantschas han retschet las contribuziuns da la LR tenor preventiv e quint. Tut ils meds da massa han retschet regularmain infurmaziuns da la LR concernent las fatschentas tractadas en la LR e concernent concepts e programs. La pressa grischuna e svizra ha rapportà extendidain davart il rumantsch, surtut en connex cun ils sequents fatgs: revisiun da l'art. 116 CF; dumbraziun dal pievel 1990; mesiras urgentas per rinforzar il rumantsch; quotidiana e projects per rinforzar la pressa; dis da litteratura a Domat; ediziuns sco il Pledari grond e.a.; lavur da giuventetgna; programs d'assimilaziun; principi territorial en Engiadina Bassa; scolaziun rumantscha al cunfin linguistic; e.a.

Orientaziuns directas per las medias:

- 18-1-1993: Preschentaziun da las ovras da Men Rauch (IL PALANTIN)
- 1-2-1993: Sguard enavos - sguard enavant (orientaziun dal president e dal secretari)
- 24-2-1993: Preschentaziun dal cudesch „Mes emprim cudesch da plets“ (IL PALANTIN)
- 20-5-1993: Preschentaziun dal Pledari grond (acziun umens da sandwich)
- 19-6-1993: preorientaziun a chaschun da la radunanza da delegadAs LR a Bravuogn
- 11-12-1993: preorientaziun a chaschun da la radunanza da delegadAs LR a Cuir

Cun la Pro Svizra Rumantscha ha la LR collavurà stretgamain per elavurar ed evaluar projects, per lavurs concretas d'infurmaziun e da cuntegn e per documentar la lavur prestada da la LR ils ultims onns en quest sector. La LR fa part dad ina nova grupp da lavur che sa cumpona da mintgamai 1 represchentant da las gasettas rumantschas existentas, 1 represchentant da la Pro Svizra Rumantscha, 1 represchentant da l'Uniun dals editurs da gasettas; total 7 represchentants. Questa grupp ha

l'incumbensa dad elavurar in concept per ina quotidiana, proponer la structura organisatorica e purtadra, calcular ils custs per realisar il concept suttamess e far propostas per la finanziaziun.

En cunvegna cun la Pro Svizra Rumantscha ha la LR postulà en l'istanza a la confederaziun conc. mesiras urgentas dad integrar il project dad ina quotidiana.

10. TEATER RUMANTSCH

Cussegliaziun

Il post da teater è vegnì consultà activamain era l'onn passà da gruppas e da persunas singulas. Il 1993 ha il post da teater tramess sin 84 dumondas radund 600 tocs per invista e selecziun. Dasperas èn vegnids procurads dretgs da translaziun e represchentaziun.

Tenor nossa controlla e las indicaziuns dals collavuratur regiunals èn vegnids giugads l'onn 1993 radund 32 gronds tocs rumantschs.

La SADS (Schweiz. Arbeitsgemeinschaft für das darstellende Spiel in der Schule) ha organisà la stad durant in'emna in champ da teater a Ftan en Engiadina. L'organisaziun per l'intschess rumantsch ha già dunna An-nemieke Buob. En tut han pudì participar a quest'occurrenza mintgamai 10 uffants ord mintgin dals quatter territoris linguistics svizzers.

Biblioteca da teater/Mussavia dramatic

L'onn 1993 è la biblioteca da teaters rumantschs vegnid'amplifitgada cun 17 novas translaziuns e 12 tocs originals. Uss sa munta il dumber total da titels/tocs avant maun tar la LR a ca. 1'250.

En la pressa rumantscha e tudestga dal chantun Grischun ed en spezial en il „Reflectur“ [gasetta da teater da l'Uniun da teater popular (UTP)] vegn infurmà regularmain davart las activitads dal teater rumantsch.

Il post da teater ha era translata fegls d'infurmaziun davart curs da l'Uniun da teater popular per tut ses commembers.

La retscha dal „Mussavia dramatic III“ è vegnida cumplettada cun la resumaziun da 157 tocs, per part tocs novs e per part tocs pli vegls.

La retscha „La Scena“ è vegnid'amplifitgada cun dus tocs dad Ulrich Cafilisch. La Scena 71: „Tschella via“; La Scena 72: „Il gi X“.

Novas directivas conc. l'indemnisaziun da teaters

Tenor ina nova directiva sustegna la LR *tocs originals* tuttina sco translaziuns.

Fin uss devi contribuziuns sulettamain per *translaziuns*.

Commembradis

La LR è commembra da las suandantas instituziuns internaziunalas che sa fatschentan cun il teater d'amatur:

- CIFTA (*Comité International des Fédérations Théâtrales Amateurs de culture latine*)
- ITI (*Institut da teater internaziunal*); represchentanta per la Rumantschia: Justina Derungs, vicepresidente da l'ITI

En Svizra ha la LR contact direct u sur l'Uniun grischuna da teater popular (UTP) cun las sequentas organisaziuns: *Societad svizra per la cultura da teater*, *Uniun centrala da teater popular svizzer (UCTP/ZSV)*, *Associazium svizra dal teater per uffants e giuvenils (ASTEJ)*, *Schweiz. Arbeitsgemeinschaft für das darstellende Spiel (SADS)*, *Federazione Filodrammatica della Svizzera Italiana (FFSI)*.

En la *Societad svizra per la cultura da teater* vegn la LR represchentada da Giovanni Netzer (sco successur da Gian Gianotti).

Contribuziuns per translaziuns e tocs originals a

- Tona Krättli per „Chel stoda daint marsch“ e „Gultier an fanzigna“
- Thomas Beer per „Il cusunz enta parvis“ (da W. Merklein) ed „Il narr da Nadal“ (dad A. Schildknecht)
- Robert Luzzi per „La ierta“ (da S. Gfeller)
- Nicola Mosca per „Cur chi spunta l'alba“ (dad A. Hindrichs)
- Gioni Defuns per „Um ei um“ (da M. Camoletti)
- Rita Cathomas-Bearth per „La viseta dalla veglia signura“ (da F. Dürrenmatt)
- Hubert Venzin per „Memia bia cognac per nies minister“ (da C. Zitterbart)
- Ursulina Cathomen-Monn per „La menascheria da veider“ (da T. Williams)
- Gion Dietrich per „Igl attest matrimonial“ (dad E. Kishon)
- Marlis Jegher-Camen per „En spiert aint igl otel“ (da R. Burger) e „Tumasch e la columba“ (da R.O. Wiemer)
- Elsa Cavegn per „Jeu e ti“ (da F. Wündrich)

Differents tocs èn vegnids transcrits d'in idiom en in auter u elavurads u adattads. Las gruppas da teater mettan a disposiziun lur tocs a la biblioteca da teater LR.

Contribuziuns spezialas a:

- la TRIBUNA SURSILVANA per la represchentaziun da Gion Barlac als „Dis da teater“ ad Aarau.

Collavuraziun LR cun l'UTP

Il represchentant en la suprastanza da l'Uniun grischuna da teater popular per la Rumantschia è Bartolome Tscharner.

La segunda mesadad da l'onn è vegnida ina dumonda da revisiun dals statuts da l'UCTP/ZSV che vules integrar da nov er la Rumantschia. Questa midada è vegnida discutada entaifer l'UTP en tut las secziuns (partiziun tudestga BVV, rumantscha UTP e taliana AGT). Ils avantatgs per la part tudestga èn evidents. A la part rumantscha na purtass questa midada dentant nagins avantatgs, forsa plitost dischavantatgs, sche la Rumantschia vegniss represchentada tras in'uniun tetgala tudestga. La decisiun definitiva vegn prendida l'entschatta da l'onn 1994.

Rapport annual dal represchentant da la LR (Bartolome Tscharner) en l'Uniun centrala da teater popular svizzer (UCTP)

Il teater popular rumantsch è stà avant ina decisiun decisiva l'onn passà, ina decisiun che ha chaschunà vastas e vehementas discussiuns tant entaifer la suprastanza da l'Uniun grischuna da teater popular (UTP) sco er en il ravugl dals commembers rumantschs da tala. La dumonda essenziala è stada quella: Duai il teater rumantsch vegnir integrà cumplettamain en las structuradas da l'Uniun centrala da teater popular svizzer (UCTP) u betg?

Relaziun futura cun l'UCTP

Suenter che las delegadas ed ils delegads da l'UCTP avevan acceptà ils statuts transitorics ils 15 da matg 1992, che concedevan il dretg als Rumantschs d'esser represchentads en la suprastanza da l'UCTP cun in/a supstant/a - ma che na prevesevan nagins duairs - è la discussiun vegnida cuntinuada entaifer la cumissiun per la restructuraziun da la federaziun, tgenin che duaja esser il status giuridic dal teater rumantsch en ils statuts definitivs da l'UCTP da l'avegnir. Questa cumissiun ha fatg la proposta d'integrar cumplettamain il teater rumantsch en las structuradas da l'UCTP, la quala è nota bene l'organisaziun dal teater popular en Svizra tudestga.

Bartolome Tscharner ha infurmà ils delegads da l'UTP a chaschun da la radunanza annuala dals 8 da matg 1993 a Veulden davart las midadas essenzialas ch'il sboz da quests statuts novs cuntegna. Quai èn principalmain ils sequents:

1. las gruppas da teater grischunas d'aventan commembras cumplainas da l'UCTP cun il duair da pajar la contribuziun annuala ordinaria da frs. 270.- (la contribuziun pauschala impurtava fin ussa be frs. 1000.- per tuttas gruppas grischunas, la contribuziun annuala per l'UTP importa da preschent anc frs. 150.-, ma en avegnir pia frs. 270.-) e
2. il teater rumantsch duaja vegnir integrà cumplettamain en l'UCTP.

Essend quai ina midada substanziala dal status giuridic per las gruppas rumantschas, hai jau proponì da radunar ils commembers rumantschs da l'UTP per als suttametter quella dumonda da princip ed als laschar decider independentamain davart questa novaziun.

Questa proposta ha chaschunà irritaziuns entaifer la suprastanza da l'UTP che na vuleva betg conceder quest dretg als commembers rumantschs. Pir a chaschun da la radunanza da suprastanza dals 15 da november è vegnì decis quest proceder. La radunanza dals commembers rumantschs ha già lieu ils 22 da schaner 1994. Ils commembers rumantschs da l'UTP han decis unanimamain da betg entrar sco commembers regulars en l'UCTP. Ils motivs en ils sequents:

- L'UCTP è l'uniun dal teater popular da la Svizra tudestga che promo-va en prima lingua il teater tudestg.
- Il teater rumantsch fiss pia d'impurtanza marginala entaifer l'UCTP.
- Las prestaziuns da l'UCTP futuras per il teater rumantsch na correspundessan betg a la dublaziun da la contribuziun annuala ch'ils commembers rumantschs avessan da pajar.
- Quai fiss be in act da solidaritad dals flaiVELS envers ils fermS.
- I fiss stà da temair che las gruppas rumantschas avessan perquai bandunà l'UTP a curta u lunga vista. Quai vulev'ins evitar, perquai ch'ins vul mantegnair l'UTP.

Ils commembers rumantschs han dentant incumbensà ils suprastants rumantschs da vegnir activs en l'UTP per la restructurar en il senn, che mintga regiun linguistica grischuna duai survegnir l'autonomia en chausas che regardan be ella. L'UTP sco tala duai s'occupar da finamiras che pertutgan la promoziun dal teater en general en il Grischun. Questa reorganisaziun è necessaria, surtut perquai ch'ils commembers tudestgs da l'UTP han decidì en lur radunanza da daventar commembers regulars da l'UCTP. L'UTP consista ussa da commembers ch'appartegnan a l'UCTP (ed han da pajar la contribuziun annuala cumplaina) e da tals che n'appartegnan betg ad ella. Quest implitgescha che l'UTP ha da vegnir reorganizada segund in model che cumpiglia uniuns regionalas segund ils intschess linguistics ed in'uniun tetgala.

Champ chantunal

Bartolome Tscharner ha fatg part da tuttas sesidas da suprastanza da l'UTP, faschond valair il puntg da vista rumantsch, quai che na vegn betg adina apprezia, essend che la maioritad tudestga entaifer l'UTP ha chapai-vlamain autras finamiras. Sia lavur entaifer l'UTP durant l'onn passà è stada principalmain quella da chattar ina soluziun en connex cun la relaziun futura dal teater rumantsch cun l'UCTP. Per l'autra èsi stà da chattar ina gruppa che represchenta la Rumantschia al festival d'Aarau. Cun la Tribuna Sursilvana è vegnì chattà ina represchentanta degna. Sia produzioni „Barlac“ è vegnida dinstinguida cun la qualificaziun „inscena-ziun remartgabl“. Igl è impurtant ch'il teater rumantsch survegn talas occasiuns da sa preschentar utrò, quai augmenta la stima per nossa minoritad.

Champ naziunal ed internaziunal

Il represchentant rumantsch en il ravugl da la suprastanza da l'UCTP ha fatg part da tuttas sesidas e da sia radunanza annuala a Soletta. El ha era prendì part da tuttas sesidas dal comité permanent che realisescha las stipulaziuns dal contract d'amicizia. Sia finamira principala: l'organisaziun da la biennala svizra dal teater amatur. Il festival naziunal da teater popular, duai avair lieu quest onn per la prima giada ils 10 ed ils 11 da settember 1994 a Lützelflüh en l'Emmental. Igl è da sperar che la Rumantschia saja er represchentada bain a questa occurrenza.

Malavita nun ha la Rumantschia betg pudì represchentar la Svizra a chaschun dal 20. Festival internaziunal dal teater amatur da Monaco. Per questa chaschun è vegnì preferì dal comité d'organisaziun ina grupp romanda. Marco Gieriet ha represchentà la Rumantschia a chaschun da la reuniun annuala da la CIFTA che ha medemamain già lieu a Monaco la fin d'avust da l'onn passà.

11. CHANT E MUSICA

La retscha da chanzuns en abunament „Ediziun chanzuns LR“ è vegnida cumplettada cun 2 furniziuns, ina il matg e l'otra il december. Totalmain èn vegnidas agiuntadas als ordinaturs 22 chanzuns per chor viril e 19 chanzuns per chor mixt. La segunda furniziun cuntegna las chanzuns da concorrenza (cun text rumantsch) da la festa da chant chantunala da Flem.

Il dumber d'abunents munta a 103 per la collecziun da chanzuns per chor mixt e 62 per chor viril.

Sin dumonda dal „District sursilvan da cant“ ha la LR sorprendì 24 chanzuns cun il dretg da copiar. Las chanzuns eran vegnidas inoltradas per ina concorrenza da chanzuns a chaschun da la 40avla „Fiasta sursilvana da cant 1994 a Sagogn“.

Ils collavuraturs regional han l'incumbensa da collecziunar chanzuns per las integrar en la documentaziun da la LR.

Il president da la cumissiun da chant LR, Giusep G. Decurtins, sa retira. El ha fatg ina buna lavur per l'animaziun e fructificaziun dal chant rumantsch. La suprastanza engrazia per sia lavur. Da nov è il musicist Iso Albin vegnì elegì en la cumissiun.

12. EDIZIUNS LR 1993

Ediziuns novas

- Pledari Grond (ed. LR, tud - rumantsch grischun, 545 expl., 270 numerads)
- Funtaunas IV (ed. LR, rumantsch grischun + idioms, 2039 expl.)

Mes emprims cudesch da pleds. In'ediziun da l'Uniuin rumantsch grischun cun ils emprims 1000 pleds da basa.

- Tecnica II (ed. LR, rumantsch grischun + idioms, 425 expl.)
- Girumbella (ed. LR, puter, 750 expl.)

Restampas

- Curs da rumantsch surmiran I (ed. LR, 495 expl.)
- Cuors da romantsch sursilvan I (ed. LR, 1013 expl.)
- Dicziunari tud. - ladin (Bezzola/Tönjachen; ed. LR/UdG, 1020 expl.)
- Funtaunas I (ed. LR, rumantsch grischun + idioms, 1160 expl.)

Carnets OSL

- La deala digl golt/La diala digl gôt (Marilli Brenn-Caglia/Bettina Schaller/Esther Bigliel; OSL 1970; 1. ed. surmiran e sutsilvan, 600 expl.)
- ABC - chi sa che? (Annemieke Buob/Uorschla Gustin; OSL 1971; 1. ed. vallader, 800 expl.)
- Andrea - serp dals ögliers (Helgard Christen/Anna-Lina Felix; OSL 1972; 1. ed. puter, 600 expl.)
- Paul e ses amitgs (Claudio Nodari/Adula Manetsch; OSL 1974; 1. ed. sursilvan, 800 expl.)

Restampas/reproducziuns fatgas 1993 sin quint 1994

- Curs da rumantsch sursilvan I (3. ed., 40 expl.)
- Curs da rumantsch grischun I (3. ed., 30 expl.)
- Cassetta tar il curs da rumantsch grischun I (4. reprod., 110 expl.)
- Cassetta tar il cuors da sursilvan I (4. reprod., 203 expl.)
- Cassetta tar il cuors da vallader I (4. reprod., 212 expl.)

Collavuraziun da la LR tar divers projects, realisads dad autras chasas edituras/organisaziuns:

- Mes emprim cudesch da plects (ed. Uniun rumantsch grischun). La LR ha procurà las glistas da plects en 3 idioms ed en rumantsch grischun ed ha fatg las correcturas da stampa
- Polyglott (ed. Langenscheidt, 2100 expl.)

La chasa editura Langenscheidt fa ina restampa dal Pledari rg - tud / tud - rg dal 1985. La LR cumpra 600 exemplars.

En connex cun l'ediziun da las ovras cumpletas da Gion Deplazes è la LR sa gidada cun lavur administrativa ed organisatorica e cun cussegliaziun editoriala. La LR surpiglia, ensemen cun la Romania, da magasinar l'entira ediziun e da procurar la furniziun per la vendita. L'ediziun vegn realisada da la nova chasa editura OVRAS.

Cun la PRO JUVENTUTE vegn collavurà per realisar in cudesch d'infurmaziun per giuvenils che bandunan la scola.

Bohdan Krzysztof Bogacki, che ha era gia participà a SCUNTRADAS rumantschas, ha edì independentamain da la LR in „Vocabulari sursilvan – polones e polones – sursilvan“ da 165 paginas cun in stgazi da plects selecziunà.

Ediziuns en preparaziun

Las chanzunettas e versets en sursilvan èn prontas per la stampa e duain cumparair l'emprima mesadad da 1994 cun il titel: „Cuorturala“. Avanzadas èn era las lavurs da preparaziun per la versiun valladra. Questa versiun vegn dentant - tenor decisiun da la radunanza da delegadas e delegads dal december - realisada pir pli tard.

Gilbert Taggart ha preparà ina reediziun amplifitgada e curregida dal „Dicziunari/Dictionnaire rumantsch ladin-français - français-rumantsch ladin“. Il stgazi da plects è vegnì augmentà e curregì. L'ediziun po be vegnir realisada cun sponsuradis spezialis. Per quest intent èn vegnidadas tschentadas dumondas per contribuziuns a diversas instituziuns.

Sco emprim'offerta per augmentar la lectura per uffants da 9 - 13 onns vegn „La strietta“ dad Otfried Preussler, sursilvan da I. Beer e vallader da M. Bischof, reedida tenor l'ediziun exausta. Ils dus cudeschs cumparan a l'entschatta da 1994.

Il material da la banca da datas linguistica, en stampa en il „Pledari grond“, duai cumparair sin discs. Las preparaziuns èn progredidas. La realisaziun succeda 1994.

Il „Curs da rumantsch II“ (G. Menzli) en sutsilvan è adattà ed en correctura. Davart l'ediziun vegn decidì 1994.

Sin fundament da la decisiun da la radunanza da delegadas e delegads dal december a favur da cudeschs per la giuventetgna e per uffants ha il secretariat dumandà diversas instituziuns e persunas da far propostas concretas per texts originals u per translaziuns dad ovras che chattan bun'accoglientscha tar ils uffants e la giuventegna. Sin fundament da las propostas che vegnan inoltradas prenda la suprastanza emprimas decisiuns d'ediziun per 1994. Per far ina lavur pli coordinada per l'avegnir vegn ponderada ina cumissiun cun in'incumbensa specifica.

Tar l'ediziun „Girumbella“ en puter vegn preparada ina cassetta cun versets e chanzuns, quai surtut per pussibilitar a geniturs na rumantschs che han lur uffants en scolinas rumantschas da recitar cun lur uffants ils versets e chantar las chanzuns emprendidas en scolina.

Ovras da Giacun Hasper Muoth

La Lia rumantscha è commembra da la gruppa d'ediziun per las ovras da Giacun Hasper Muoth. Ella sa gida en spezial cun lavurs administrativas e da coordinaziun. Ensemen cun la gruppa d'ediziun è vegnida elegida la chasa editura Octopus per questa ediziun. L'ovra cumpiglia ils sequents toms: Cronica I e II (2 toms, cumparan 1994); poesias I e II (2 toms, cumparan 1995); prosa I e II (2 toms, cumparan 1996). La LR administrescha ils dretgs per translaziun, per dramatisaziun ed ils dretgs da derasaziun sur radio, televisiun, film ed auters meds technics da comunicaziun. Entradas ord quests dretgs restan a la gruppa d'ediziun, represchentada da la LR.

Libreria rumantscha „Il Palantin“

Suenter ina buna partenza ha la gestiunaria da la libreria rumantscha „Il Palantin“, Emilia Frei-Rasché, gì tshertas difficultads da mantegnair la vendita sin in nivel cuntentaivel. Per motivs familiars ha ella abditgà. La LR ha elegì sco nova gestiunaria Elisabeth Maranta, ina librarista da professiun. La LR surprenda per „Il Palantin“ ils fits dal local, als quals era la Pro Grigioni Italiano sa participescha cun ina contribuziun mainsila. La gestiunaria maina la libreria independentamain ed è sezza responsabla per tuttas decisiuns en connex cun la gestiun. Sper cudeschs rumantschs po la librarista era vender cudeschs dal Grischun en auters linguatgs (talian, englais, franzos e tudestg). Il sortiment da cudeschs rumantschs sto dentant avoir la paisa principala en preschientscha e preschentaziun. Tenor ils rapports èsi reussì a la nova gestiunaria da rinforzar la vendita e da render nov'attractivada a la libreria.

Contribuziuns da la LR per ediziuns a:

Uniun rumantscha da Surmeir:	<i>Sulom surmiran</i>
Uniun rumantsch grischun:	<i>La chasa gronda da Gion Caviezel</i>
Stampa Ladina:	<i>Chasa Paterna 93</i>
Romania:	<i>Ischi 92</i>
Stamparia Engiadinaisa:	<i>Petnera da Gion Gaudenz</i>
Uniun dals Grischs:	<i>Ovras litteraras dad Arthur Caflisch</i>
Sialm Esther:	<i>Broschura „Orglas istoricas“</i>
Bardill Linard:	<i>DC/CM Saut sin la prada</i>
Uniun dals Grischs:	<i>Tanter di e not dad Oscar Peer</i>
Institut otalpin Ftan:	<i>Publicaziun „200 onns Institut“</i>
Tscharner Gisula:	<i>Rir, bargir e taschair cun Dieu</i>
Octopus:	<i>Fieu e flomma da Flurin Spescha</i>
Desertina:	<i>Tè-tuà da Theo Candinas</i>
Wertli Lilly:	<i>La pasculaziun</i>
Uniun dals Grischs:	<i>Il chantunet da l' uorsin Winni, transl. da Gilbert Taggart</i>
Romania:	<i>Ratuzin da Rico Tambornino</i>
Societad retorumantscha:	<i>Romanica Raetica 11 e 12</i>
Desertina:	<i>Orembora da Donat Cadruvi</i>
Famiglia Biert:	<i>Fluors dal Desert da Cla Biert</i>
Uniun da dunnas Savognin:	<i>Cuschina surmirana</i>
Renania:	<i>Fablas dad Ulrich Caflisch</i>
Romania:	<i>En stizun (tenor ediziun ladina)</i>
Cuminanza culturala Val Schons:	<i>Sur spundas e vals da Tani Dolf</i>
Romania:	<i>Tschespet 64: Dunnas</i>
Jacomet Tumaisch:	<i>Constellaziuns da Gieri Schmed</i>

Contribuziuns ad ediziuns da la LR da:

- Pro Juventute
- Fundaziun Winterhalter
- Fundaziun Biblioteca Engiadinaisa
- Uniun dals Grischs
- Pro Helvetia
- Chantun Grischun, fond da lottaria

Propagaziun e vendita da publicaziuns

La LR è stada preschenta al „Salon international du livre et de la presse“ (4-9 da matg 1993) a Genevra. Sur l'uniun CUDESCHS DAL GRISCHUN/ BÜCHER AUS GRAUBÜNDEN ha la LR mess a disposiziun cudeschs per la fiera da cudeschs a Frankfurt, per in'exposiziun da cudeschs a Stuttgart, per ina preschentaziun al COMPTOIR SUISSE a Losanna, per in'exposiziun da cudeschs en il forum „Im Ried“ a Landquart (en connex cun la dieta da

la Pro Raetia) ed al tren da cudeschs tras il Grischun. Per la biblioteca sin rodas, che vegn realisada 1994, ha la LR regalà in exemplar da tut sias ediziuns en vendita.

Cun fepls speziels, cun 2 paginas en il carnet da propaganda „Cudeschs dal Grischun“, cun brevs a gruppas d'interess e cun preschentaziuns en la pressa e documentaziuns a las medias èn las ediziuns vegnidas propagadas.

Antiquariat da cudeschs rumantschs

Suenter che la LR ha realisà ses antiquariat da cudeschs rumantschs han era las uniuns regionalas realisà l'interess per cudeschs vegls e gidan sezzas ad intermediar directamain tals cudeschs. La LR ha retschet diversas donaziuns da cudeschs e ha era cumprà per revendita divers cudeschs antiquars da privats sco era ord relaschs.

Furniziun, regals da cudeschs, bibliotecas

La LR surdat sias atgnas ediziuns a diversas bibliotecas e metta a disposiziun cudeschs per premis da tombolas, per diversas occurrenzas, etc.

Per incumbensa ed a quint da la Pro Helvetia ha la LR furnì cudeschs ad universitads, centers da perscrutaziun ed a personas privatas a l'exteriur.

Rapport dal president da la cumissiun da redacziun dals carnets OSL (Augustin Manetsch)

L'onn 1993 è stà in onn cun pulitas undas. Ils 11 da matg è nossa cumissiun s'entupada a Cuira cun il nov directur dal secretariat da Turitg per cuntanscher ina meglra coordinaziun. Igl è dentant stà fatg cun bels peds, damai ch'il nov directur è sa retratg curt suenter. Legraivlamain ha il cussegl da fundaziun da la OSL chattà bainspert ina buna successura, uschia che nus astgain quintar cun ina collavuraziun fitg effizienta tranter il secretariat central a Turitg, la Lia rumantscha e la cumissiun da redacziun.

Definitivamain en stampa va per 1994 il carnet „Per ina rosa“ da Fritz Brunner, in'istorgia scritta en ils quatter linguatgs svizzers. Quest cudeschet po servir a tuts stgalims ed era a nossas turistas e noss turists che vulan chattar almain in pauet contact cun il linguatg rumantsch. Igl è stà ina lunga e stentusa via fin a quest resultat.

In vegl postulat pretenda dad activar la vendita. Forsa na fissi gnanc il mender da chasegliar cun ils carnets OSL u d'organisar acziuns da vendita cun ir da scola a scola e preschentar l'entira paletta d'ediziuns OSL.

Bandunà la cumissiun da redacziun ha Domenica Steier-Brenn, la represchentanta da Surmeir. Cun ella perdain nus ina collavuratura ordvart activa e capavla. Ella s'engascha anc en autras spartas culturalas e vul era avair dapli temp per sia famiglia. Nus chapin quai ed engraziain

grondamain a la Domenica per sia lavur. Sco successura è Petra Uffer da Savognin vegnida elegida. Nus gratulain. Ella è già sa messa a la lavur.

Engraziaivels essan nus adina per novas contribuziuns; surtut tscher-tgain nus cuntinuadamain illustraturas ed illustraturs.

Rapport dal represchentant rumantsch (Erwin Ardüser) en la Cuminanza da lavur grischuna per cudeschs da la giuventetgna (CGCG)

La Cuminanza da lavur ha pudì festivar 1993 ses anniversari da 25 onns. Quest giubileum è surtut vegnì festivà a chaschun da la radunanza generala, ils 27 da mars a Panaduz.

Ils contacts tranter la Rumantschia e la Cuminanza da lavur existan già dapi si'existenza, gea ins po schizunt dir che quels existevan già avant. L'emprima acta che conferma quest fatg porta la data dals 22 da december 1967 ed è ina brev che la Lia rumantscha ha scrit da lez temp a la Cuminanza da lavur. En quest scriver menziunescha la LR, ch'ella saja pronta da collavurar cun la Cuminanza da lavur e da sustegnair sias finamiras en connex cun la promoziun da litteratura per la giuventetgna. Era ha la LR sin fundament da quests emprims contacts redigì in'emprima glista cun tut ils cudeschs da giuventetgna ch'eran avant maun da lez temp. Oz, 25 onns pli tard, spruvain nus da promover anc dapli las stentas per la producziun da litteratura per la giuventetgna en linguatg rumantsch. Surtut stuessan ils impuls dentant era vegnir da la vart da las lecturas e dals lecturs sez(za)s, e betg il davos era da las bibliotecas. Per part è quai era vegnì fatg ed emprims contacts han era gè lieu. Ussa hai dentant num cuntinar sin questa via.

Nus n'astgain dentant mai spetgar sulettamain sin l'agid u l'iniziativa d'organisaziuns ed instituziuns. Dumandada e adina era l'iniziativa e la lavur da mintgina e mintgin sez.

En num da la Cuminanza da lavur grischuna da cudeschs per la giuventetgna engrazièl jau per tutta lavur prestada.

13. CONTACTS/AUTORITADS

Contacts cun las autoritads federalas en connex cun:

- l'evaluaziun da la dumbraziun dal pievel 1990
- la revisiun da l'artitgel 116 CF (constituziun federala)
- la revisiun da la lescha federala conc. contribuziuns al chantun Grischun e Tessin per promover linguatg e cultura
- l'istanza per mesiras urgentas per rinforzar il rumantsch
- l'ordinaziun federala da maturitad
- la charta europeica per linguas minoritaras e regionalas
- l'applicaziun dal rumantsch en l'administraziun federala ed en ils manaschis da reschia

- las contribuziuns federalas per la promoziun da linguatg sur la pressa
- il resguard dal rumantsch en l'armada ed en il nov reglament da servetsch.

Visitas spezialas: ambassadur ungarais ensemen cun il directur da l'uffizi federal da cultura A. Defago; delegaziun da la China en connex cun in project da l'UNESCO; delegaziun da l'anteriura Jugoslavia conc. dumondas da convivenza da minoritads; inscunter dal president e secretari cun il nov directur da l'uffizi federal da cultura, David Streiff.

Contacts cun il chantun Grischun en connex cun:

- la perscrutaziun scientifica davart l'acceptanza dal rumantsch grischun (collavuraziun en la grupp da lavur)
- versiun rumantscha dal permiss dad ir cun auto

Foto: LR

**Visita
d'ina**

**gruppa da Fris en la LR cun viadi
tras il territori rumantsch.**

- gruppa da lavur dal chantun Grischun/LR conc. mesiras urgentas per rinforzar il rumantsch
- contractivas conc. evitar la reducziun lineara da las subvenziuns federalas al chantun Grischun per linguatg e cultura
- concept per l'instrucziun dad in linguatg ester en la scola primara

- collavuraziun en la gruppa da lavur REGIUNS LINGUISTICAS DAL GRISCHUN
- approvaziun dal preventiv, dal program da lavur, dal quint e dal rapport da lavur
- discussiuns en connex cun il project quotidiana e l'applicaziun dal rumantsch grischun
- discussiuns e posiziuns conc. la repartiziun dad incumbensas tranter la LR ed il chantun Grischun
- discussiun conc. in project per fixar l'adiever public dal rumantsch en Engiadina Bassa (princip territorial)
- discussiuns conc. la posiziun da la regenza a la confederaziun sco document accompagnant tar il concept per mesiras urgentas
- discussiun conc. ils projects d'immersiun en las scolas da l'Engiadin'ota.

Al chantun da Genevra è vegnì sutta mess in renda quint ed ina nova dumonda per la contribuziun da Genevra a la LR. Per 1993 contribuescha Genevra cun fr. 50'000.—, per 1994 cun fr. 30'000.—.

Contacts cun vischnancas e citads

Dasper ils contacts ch'ils collavuratur regiunals tgiran cun las vischnancas ha la LR sezza gè ils sequents contacts:

- cun las vischnancas al cunfin linguistic conc. l'instrucziun da rumantsch
- cun las vischnancas da Schons conc. la SCUNTRADA (inscunter cun ils presidents communal e dumonda per contribuziuns)
- cun la vischnanca da Breil en connex cun l'ediziun da las ovras da Giacun Hasper Muoth
- cun diversas vischnancas en connex cun inscripziuns rumantschas
- cun la vischnanca da Laax en connex cun ina contribuziun per la SCUNTRADA 1994
- cun las vischnancas sursilvanas en connex cun in curs da linguatg per chanzlists
- cun diversas vischnancas conc. translaziuns en rumantsch

Per la dieta annuala „Vischnancas pitschnas“, organisada dapi 1987 ensemen cun la Centrala da dunnas, è vegnida chattada ina nova structura purtadra.

Il *cumin da la Lumnezia ed il cumin da la Cadi* han discutà la proposta da la LR da rumantschar lur nums uffizials. Decisiuns duessan vegnir prendidas a chaschun da las tschentadas da cumin da 1994.

Contacts cun la „Pro Grigioni Italiano“ e la „Walservereinigung“

Cun las duas ulteriuras organisaziun da linguatg en il chantun Grischun tgira la LR contacts permanents per activitads punctualas e per projects. En in inscunter cun il president ed il secretari da la PGI èn vegnidas discutadas

dumondas da la politica da linguatg en il chantun Grischun e da la coordinaziun d'activitads tranter la LR e la PGI. La PGI sustegna la libreria rumantscha „Il Palantin“ cun ina contribuziun mainsila vid ils tschains.

La „Walservereinigung“ cun ses secretariat a Spligia prevesa da collavurar en connex cun la SCUNTRADA en Val Schons. Ella sustegna cun diversas chaschuns ils princips da la politica da linguatg da la LR e gida a sensibilisar la populaziun dal Grischun tudestg a favur dad ina trilinguitad vivida. Cun la „Walservereinigung“ è vegnida discutada ina proposta per accziuns d'infurmaziun (evtl. in'exposiziun ambulanta adattada) en connex cun la votaziun federala davart il nov art. 116 da la constituziun federala.

Contacts cun diversas instituziuns ed organisaziuns en territori rumantsch, en Grischun e sin plaun svizzer

La LR ha represchentants en las sequentas organisaziuns:

- Erwin Ardüser en la *Cuminanza da lavur grischuna per cudeschs da giuventetgna*
- Giusep Capaul en la *Fundaziun Romandie, Svizzera italiana e Retoromania*
- Bernard Cathomas en la supranza centrala da la *Pro Raetia*
- Bernard Cathomas en la *Fundaziun per la collavuraziun confederala*
- Anna-Alice Dazzi Gross en l'*Associaziun svizra per linguistica applitgada (ASLA)*
- Heidi Derungs-Brücker en la *Societad svizra per minoritads*
- Manfred Gross en l'*Uniun per films da purtret*
- Manfred Gross en la *Societad svizra da documentaziun*
- Cristian Joos en la *Quarta Lingua*
- Cristian Joos en la *Fundaziun da las ovras svizras da lectura a la giuventetgna (OSL)*

Conc. la represchentanza en ils gremis da teater vesair pagina 40. Ultra da questas represchentanzas directas è la LR era commembra da las sequentas organisaziuns svizras: *Societad svizra per pievels periclitads*, *SAB* (Gruppa svizra per las regiuns da muntogna), *Pro Svizra Rumantscha*, *Forum Helveticum*, *Nova Societad Helvetica*, *Fundaziun Linguatgs e Cultura (TI)*, *Uniun dals museums grischuns*, *Servetsch d'infurmaziun per la giuventetgna*.

La *Fundaziun Planta* e la *Fundaziun Retoromana* retschaivan contribuziuns per lur curs da stad.

Cun la *Giuventetgna rumantscha* (GIURU) collavura la LR en connex cun la realisaziun dal project „*Revista rumantscha da giuventetgna*“.

Cun l'*Academia svizra per ciencias moralas* (ASSM) è vegnì collavurà en connex cun la publicaziun da las actas dal colloqui da 1991 davart la standardisaziun linguistica.

La *Chasa Stapfer Lenzburg* persequitescha dumondas en connex cun la derasaziun dal rumantsch e da la quotidiana.

Sur la *Helvetia Latina* sa participescha la LR al „Forum Foederativum Maison Latine“ a Berna.

Cun il *Museum Ballenberg* collavura la LR per las inscripziuns dals objects en rumantsch.

Cun il *Forum Helveticum* collavura la LR per il „Forum 94“ davart la tematica „Ha la societad democratica in avegnir?“

En l'*Academia Amriswil* s'engascha la LR per la preschientscha da la cultura e dal linguatg rumantsch en la revista da l'academia (Redactor: Dino Larese).

Cun la *Societad per la perscrutaziun da la cultura grischuna* vegnan discutadas dumondas en connex cun la realisaziun dad in servetsch per linguistica applitgada rumantscha (SLAR).

Il president ed il secretari èn sa participads ad in'occurrenza da l'*Osservatorio linguistico* en il Tessin.

Cun la *Pro Helvetia* è la LR en contact conc. contribuziuns per projects rumantschs, translaziuns, ediziuns, teater e lavurs d'animaziun.

En contact cun exponents dal *Fond Naziunal* vegnan discutads projects da perscrutaziun rumantscha.

Per la scolaziun da creschid(a)s collavura la LR cun la *Federaziun svizra per l'educaziun da creschid(a)s* (FSEC/SVEB) e cun l'*Associaziun da las universitads popularas svizras* (AUPS).

Contacts cun instituziuns ed organisaziuns internaziunalas

Sco represchentants da la LR han Giusep Capaul e Romedi Arquint participà al congress annual da l'*Uniun federalistica da las communitads etnicas europeicas* (UFCE/FUEV) dals 20 - 23-5-1993.

Ina delegaziun da la *Giuventetgna Rumantscha* ha prendì part al seminari da Pasca da la *Giuventetgna da cuminanzas etnicas europeas* (GEE).

A la scuntrada da la *Cuminanza da las gruppas etnicas dals pajais vischins da l'Austria* a Bratislava n'han represchentants da la LR per motivs da collisiun da termins betg pudì prender part.

Cun la *Fryske Akademy* vegn collavurà en connex cun l'ediziun da las materialias en il „Mercator Guide to Organisations“ e per il guid da curs linguistics „Mercator-Education“.

En il *Kulturkreis Bodensee* collavura la LR sur l'*Academia Amriswil*.

Contact cun ils Ladins e Furlans

Il president ed il secretari han participà ad in inscunter dals Furlans e Ladins dolomitans a San Martin de Tor. Cun questa chaschun è vegnì organisà il forum LAFURUM (Ladins, Furlans, Rumantschs) che duai s'inscuntrar ina giada ad onn per baratar experientschas e coordinar activitads. Ina delegaziun dals Ladins ha visità la LR e la Rumantschia per s'infurmar davart il „Language planning“ da la LR en vista ad in project

sumegliant en las regiuns ladinas da las Dolomitas. L'october han il president ed il secretari referì a Bozen davart il dretg da linguatg en Svizra e las experientschas cun il rumantsch grischun.

Ulteriurs contacts

Cun las sequentas organisaziuns ha la LR contacts cun corrispondenza e tras barat d'infurmaziuns:

- *Burgenländische Forschungsgesellschaft* en il Burgenland (Austria)
- *Association internationale pour la défense des langues et des cultures menacées* (AIDLCM)
- *Biro per las linguas main derasadas* (European Bureau for Lesser Used Languages)
- *Organisziun per la promoziun linguistica en Wales*

Ina gruppa da Fris ha visità la LR e la Surselva per s'infurmar davart la situaziun dal Rumantsch e las mesiras per salvar el.

14. SCUNTRADA RUMANTSCHA 1994 EN VAL SCHONS

Cun las uniuns afiliadas è vegnì coordinà la data ed il lieu per la SCUNTRADA che duai avair lieu dals 10 - 16 d'october 1994 en Val Schons cun center a Donat. Parallelamain vegn realisà dad ina gruppa speziala in musical ad Andeer tenor musica da Christian Klucker e Rest Tuor, text da Curo Mani e reschia da Marco Gieriet.

La radunanza da delegadas e delegads ha sancziunà in concept da rom per la SCUNTRADA che duai star sut il titel „Strategias per damaun“. Ils 75 onns existenza da la Lia rumantscha vegnan tematisads entaifer questa SCUNTRADA.

Per la finanziaziun da la SCUNTRADA èn diversas organisaziuns ed instituziuns vegnidas contactadas. Tenor plan da termin duai l'avrigl cumparair in program d'annunzia e la fin d'avust in program detaglià.

15. ADMINISTRAZIUN, ORGANISAZIUN, FINANZAS

Persunal en la centrala LR

Erwin Ardüser, stà engaschà en la LR dapi 1988, surprena in nov pensum sco collavuratur dal Radio rumantsch. Sia successura sco secretaria da direziun daventa *Karin Pattis*. *Barbla Buchli* sco manadra dal post da finanzas da la LR surprena la substituziun dal secretari. Cunquei che la LR na maina per motivs da finanzas nagin post d'ediziun, ha *Linus Berther* tschertgà ina nov'occupaziun. *Georgina Janki* vegn elegida sco collavuratura

en il secretariat. Sco successura da *Madlaina Arquint* è *Rahel Salis* vegnida elegida mussadra per la scolina ladina.

Il personal LR ha visità la biblioteca rumantscha e la scola da la claustra da Mustér ed il museum regional a Glion.

Entradas spezialas

Ultra da las contribuziuns directas da confederaziun e chantun e da las entradas ord ediziuns realisescha la LR las sequentas entradas supplementaras pli grondas.

Chanzzia federala

– per lavurs da terminologia (Clau Solèr) fr. 4'350.—

Chantun Grischun

– scolinas d'exercizi fr. 5'474.30

– scolaziun da creschids (tenor lescha chant.) fr. 6'231.—

– contribuziun pajas mussadras (tenor lescha chant.) fr. 16'862.30

Chantun da Genevra

– contribuziun annuala fr. 50'000.—

Citad da Cuira

– contribuziun per scolinas rumantschas fr. 75'000.—

– per instrucziun da rumantsch en las scolas fr. 5'000.—

Citad da Turitg

– contribuziun 1993 fr. 5'000.—

Uniun da scolinas Cuira

– contribuziun a transports scolarets fr. 6'200.—

Pro Helvetia

– per register *Ars Helvetica* fr. 1'200.—

Federaziun scolasts svizzers

– per curs da magisters fr. 2'400.—

Radio DRS2

– per rumantsch en 2 minutas fr. 2'000.—

– Per la SCUNTRADA 1994 ha dr. Billigmeier fatg ina donaziun da (cf. cto. da bilantscha 1077) fr. 3'523.25

– En pia memorgia da Mena Wüthrich-Grisch ha la Lia rumantscha pudì retschaiver donaziuns en la summa da fr. 1'860.—

– Lina Egger-Hämmerle barmiarta ha relaschè a la LR in legat da fr. 15'000.—

- La LR è vegnida resguardada en in testament ord il chantun Argovia dad ina persuna che na vul betg vegnir numnada (quest testament è anc pendent)

fr. 25'000.—

Contribuziuns spezialas

Ultra da las contribuziuns considerablas a la pressa, per ediziuns e per translaziuns da teater, vegnan ils sequents projects sustegnids:

- Barat cultural Rumantschia - Rumenia (concert dals „Cantins“ a favur da la Rumenia)
- Champ da teater svizzer (SADS) per uffants a Ftan
- Festival da rock rumantsch
- Inscriziuns rumantschas en il museum da Ziràn
- Ladinia da Turitg sco contribuziun da partenza
- Octopus/Flurin Spescha per prelecziuns „Fieu e flomma“
- Prescoletta Muntogna sura
- Revista per scolars „Aviöl“
- Revista „Dialog rumantsch“

Preventiv 1994

En connex cun il preventiv 1994 han diversas lavurs ed acziuns en princip urgentas stuì vegnir stritgadas pervia da mancanza da finanzas. La confederaziun è stada pronta da renunziar a la reducziun lineara da las contribuziuns federalas che vala uschiglio. La chareschia, ils custs creschents per personal e per lavurs da stampa e las novas acziuns necessarias per stabilisar il linguatg mettan la LR adina pli fitg en ina situaziun da finanzas precara. Gia a curta vista ston mesiras pudair vegnir prendidas tant cun ina revisiun da la „Lescha federala davart contribuziuns al Grischun e Tessin per promover linguatg e cultura“ sco er cun ina nova legislaziun sin fundament dad in nov art. 116 en la constituziun federala. La LR s'engascha cun diversas acziuns per questas revisiuns da leschas.

Elavuraziun electronica da datas

Tant per il secretariat sco era per ils ulteriurs posts da lavur han ins actualisà l'infrastructura electronica ed adattà quella al standard actual. La LR lavura cun sistem MS-DOS WINDOWS 3.1./Claris Works 1.0.

Documents

1. Proposta dal cussegl naziunal per in nov art. 116 CF (22-9-1993)

Ils linguatgs naziunals svizzers èn il tudestg, il franzos, il talian ed il retorumantsch.

La confederaziun ed ils chantuns promovon l'encletga ed il barat tranter la cuminanzas linguisticas.

La confederaziun ed ils chantuns prendan, en il rom da lur cumpetenzas, mesiras spezialas per proteger ils linguatgs naziunals periclitads.

Ils linguatgs uffizials da la confederaziun èn il tudestg, il franzos ed il talian. Per ils contacts cun ils Retorumantschs è era il retorumantsch linguatg uffizial da la confederaziun. La lescha regla ils detagls.

2. Posiziun da la radunanza da delegadas e delegads dals 11-12-1993 conc. la revisiun dad art. 116 CF

La radunanza da delegadas e delegads da la LR che cumpiglia las *uniuns da linguatg regiunalas*: Romania, Uniun dals Grischs, Renania, Uniun rumantscha da Surmeir; *las uniuns surregiunalas*: Societad retorumantscha, Cuminanza rumantscha da radio e televisun, Uniun da scripturas e scripturs rumantschs; e *l'organisaziun extraterritoriala*: Uniun da las Rumantschas e dals Rumantschs en la Bassa sustegna cun persvasiun la proposta dal cussegl naziunal per la revisiun dad art. 116 CF. Questa proposta

- dat al rumantsch il status sco linguatg uffizial da la confederaziun e garantescha quattras in adiever pli consequent e permanent dal rumantsch sin plaun naziunl. **La renconuschientscha dal rumantsch sco linguatg uffizial è in pass impurtant en cumparegliaziun cun la situaziun actuala.**
- obliescha **la confederaziun ed ils chantuns** da prender, en il rom da lur cumpetenzas, mesiras spezialas per proteger ils linguatgs naziunals periclitads. **Questas mesiras spezialas concernan surtut era il rumantsch.**
- promova l'encletga ed il barat tranter las cuminanzas linguisticas. **La bun'encletga pertutga en spezial era las relaziuns tranter ils linguatgs en il chantun Grischun triling.**

La radunanza da delegadas e delegads da la LR spera fermamain ch'il cussegl dals stadis sustegna la proposta decidida dal cussegl naziunal. Per questa proposta po la Rumantschia s'engaschar cumplainamain en ina votaziun dal pievel.

3. Concept per in Servetsch per linguistica applitgada rumantscha (SLAR)

1. Intent

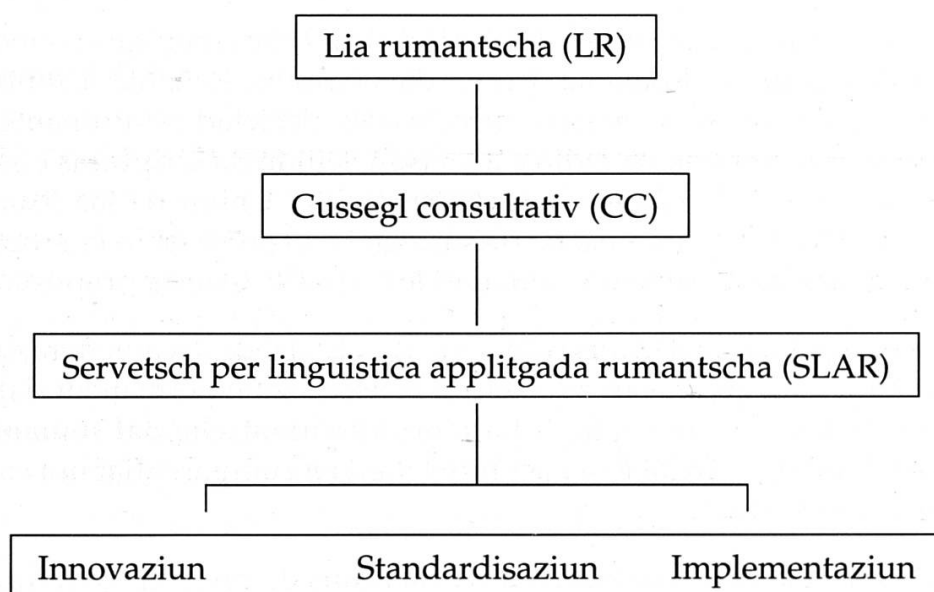
Il SLAR ha l'intent da metter a disposiziun al linguatg rumantsch l'instrumentari linguistic necessari e da garantir sia derasaziun, tegnond quint dal svilup tecnic, economic e cultural dal mund modern.

El surpiglia e cuntinuescha la lavur dal post da linguatg e dal post da rumantsch grischun da la LR e collavura cun instituziuns svizras e chantunalas, activas en il sector da la linguistica applitgada.

2. Organisaziun

Il SLAR è ina part integrala da la LR. El vegn accumpagnà dad in cussegl consultativ (CC)

2.1. Organigram

2.2. Lia rumantsch (LR)

2.2.1. Obligaziuns e cumpetenzas

La LR metta a disposiziun ils locals e l'infrastructura dal SLAR

Ella procura la finanziaziun e l'administraziun e decida, en il rom da sias pussaivladads financialas e da concepts da lavur integrals, davart la grondezza dal SLAR e la dimensiun da sia lavur.

2.2.2. *Dretgs*

La LR ha la surveglianza suprema dal SLAR.

La suprastanza elegia il persunal dal SLAR (en consultaziun cun il SLAR e cun il CC) ed il cussegl consultativ.

La LR po dar incumbensas al SLAR.

2.3. *Cussegl consultativ (CC)*

2.3.1. *Obligaziuns e cumpetenzas*

Il cussegl consultativ accumpogna la lavur pratica, propona champs da lavur e cussegia il persunal dal SLAR.

El discuta ils resultats da la lavur.

2.3.2. *Dretgs*

Il CC ha vusch consultativa tar l'elecziun dal persunal dal SLAR.

2.3.3. *Cumposiziun*

Il CC sa cumpona da personalitads professionalmain activas ord las suandantas instituziuns che han ina funcziun speziala per la creaziun, normaziun e derasaziun dal rumantsch: servetsch da terminologia da la chanzlia federala, servetsch da translaziun dal chantun Grischun, studio rumantsch da radio e televisiun, conferenza interuniversitara rumantscha (CIR), LR, 1 represchentant da la pressa scritta.

2.4. *Servetsch per linguistica applitgada rumantscha (SLAR)*

2.4.1. *Pensums e cumpetenzas*

Il SLAR è in post da lavur ed ha d'exequir las trais suandantas incumbensas tenor las reglas scientificas e professunalas correspundentas:

1. Innovaziun linguistica (planisaziun dal corpus) che cuntegna la creaziun da neologias e la coordinaziun da terminologias.
2. Standardisaziun e normaziun linguistica dal RG e dals idioms (quels en collavuraziun cun persunas responsablas en las regiuns).
3. Implementaziun linguistica (derasaziun dal linguatg, scolaziun, furmaziun) cun las incumbensas da derasaziun da novas terminologias, da scolaziun per ils differents utilisaders sco era la retschertga (sondaziun) e definiziun da novs champs d'utilisaziun dal rumantsch.

EL suttametta annualmain a la LR ed al CC concepts e programs da lavur ed in preventiv da finanzas.

El infurmescha la LR ed il CC davart las lavurs.

El tgira ils contacts cun instituziuns activas en la linguistica applitgada sin plaun chantunal, naziunal ed internaziunal.

2.4.2. Dretgs

Il servetsch ha vusch consultativa tar l'elecziun da ses persunal.

El decida davart lavurs e cuntegns en il rom d'acziun definì.

2.4.3. Persunal

Mintga secziun dal lavuratori è dotata cun almain ina forza da lavur academica u spezialmain qualifitgada per l'incumbensa. Per lavurs auxiliarias stat ina forza da lavur e vegnan represchentadas vers enor dad in manader/ina manadra en fatgs generals. En fatgs da lavur concreta surpiglia la persuna responsabla quest'incumbensa.

Il manader/la manadra coordinescha las lavurs e tgira en particular ils contacts cun l'administraziun da la LR.

3. Custs (calculaziun provisorias, stadi stad 1993)

3 linguistAs paja classa 23/6	frs. 350'000.—
1 forza auxiliara	frs. 65'000.—
custs socials (AVS, assicuranzas, cassa da pensiun, etc.)	frs. 75'000.—
total pajas e custs socials	frs. 490'000.—
tschains ed infrastruttura per ils locals	frs. 15'000.—
administraziun	frs. 10'000.—
infrastructura elavuraziun electronica	frs. 10'000.—
biblioteca linguistica	frs. 5'000.—
spesas e material	frs. 10'000.—
total tschains ed infrastruttura	frs. 50'000.—
publicaziuns, terminologias, etc.	frs. 20'000.—
total expensas	frs. 560'000.—

4. Finanziaziun

La LR promova la finanziaziun che duess succeder tras:

- ina contribuziun da la confederaziun
- indemniziuns dal chantun Grischun per lavurs directas e servetschs (instrucziun, terminologias, lectorats, correcturas da meds d'instrucziun, etc.)
- indemniziun dal radio e da la televisiun rumantscha per scolaziun linguistica, etc.
- eventualas contribuziuns d'universitads u chantuns d'universitads per projects scientifics specifics
- contribuziuns da terza vart
- vendita da products (banca da datas, glistas, pledaris e vocabularis)
- ulteriuras contribuziuns ed entradas per lavurs prestadas (terminologia, lectorats, infurmaziuns, referats, scolaziun, etc.)

4. Intervenziuns parlamentaras en il cussegl grond

- Interpellaziun da deputà Plouda en il cussegl grond conc. l'instrucziun da linguatg en scolas bilinguas (vesair protocol dal cussegl grond, dec. 1993, p. 532)
- Interpellaziun da deputà Friberg conc. il sustegn da la pressa cun meds publics (vesair protocols dal cussegl grond, sett./oct. 1993, p. 377 e dec. 1993, p. 611)
- Dumonda a scrit da deputà Cathomas conc. la translaziun da reglaments da l'Associaziun grischuna per la planisaziun dal territori (AGPT/BVR) en rumantsch (vesair protocol dal cussegl grond, mars 1993, p. 964)

5. Resultats da la dumbraziun dal pievel per il territori rumantsch

Dumbraziun dal pievel 1990

cirquits e vischnancas	Total pop.	Rumantsch sco meglia linguatg ²		Rumantsch sco meglia linguatg + sco linguatg discurren en ils 2 secturs dumandads ³	
		absolut	%	Total	%
FOPPA e RUEUN	7498	4163	55.5	5178	69.1
Castrisch	337	182	54.0	250	74.2
Falera	404	327	80.9	363	89.9
Flond	144	78	54.2	94	65.3
Glion	2282	836	36.6	1250	54.8
Laax	948	453	47.8	583	61.5
Ladir	90	61	67.8	66	73.3
Luven	127	93	73.2	101	79.5
Pitasch	94	70	74.5	83	88.3
Riein	89	55	61.8	62	69.7
Ruschein	342	277	81.0	300	87.7
Sagogn	611	362	59.2	457	74.8
Schluein	475	289	60.8	340	71.6
Schnaus	79	40	50.6	65	82.3
Sevgein	194	121	62.4	135	69.6
Andiast	217	193	88.9	204	94.0
Pigniu	59	38	64.4	44	74.6
Rueun	470	311	66.2	348	74.0
Siat	187	143	76.5	155	82.9
Vuorz	349	234	67.0	278	79.7
CUMIN LUMNEZIA	2427	2113	87.1	2259	93.1
Camuns	45	40	88.9	42	93.3
Cumbel	257	218	84.8	236	91.8
Duvin	80	42	52.5	65	81.3
Degen	259	217	83.8	231	89.2
Lumbrein	397	379	95.5	391	98.5
Morissen	231	220	95.2	226	97.8
Surcasti	73	67	91.8	71	97.3
Surcuolm	93	63	67.7	74	79.6
Tersnaus	72	45	62.5	57	79.2
Uors-Peiden	81	60	74.1	67	82.7
Vignogn	190	174	91.6	181	95.3
Vella	398	346	86.9	372	93.5
Vrin	251	242	96.4	247	98.4

cirquits e vischnancas	Total pop.	Rumantsch sco meglia linguatg ²		Rumantsch sco meglia linguatg + sco linguatg discurren en ils 2 secturs dumandads ³	
		absolut	%	Total	%
PLAUN	12528	1774	14.2	3465	27.7
Bonaduz	1888	114	6.0	210	11.1
Domat	6442	1016	15.8	1921	29.8
Razèn	1018	174	17.1	355	34.9
Flem	2258	200	8.9	515	22.8
Trin	922	270	29.3	464	50.3
CADI	7923	6564	82.8	7110	89.7
Breil	1186	978	82.5	1051	88.6
Mustér	2176	1707	78.4	1886	86.7
Medel (Lucmagn)	427	387	90.6	411	96.3
Schlans	85	69	81.2	78	91.8
Sumvitg	1355	1208	89.2	1278	94.3
Tujetsch	1337	1121	83.8	1208	90.4
Trun	1357	1094	80.6	1198	84.5
SOTSES	4017	1076	26.8	1610	40.1
Alvaschagn	145	67	46.2	90	62.1
Mon	67	48	71.6	59	88.1
Stierva	100	75	75.0	80	80.0
Casti	239	102	42.7	144	60.3
Vaz/Obervaz	2311	368	15.9	608	26.3
Alvaneu	380	109	28.7	205	53.9
Brinzauls	112	65	58.0	82	73.2
Lantsch	453	197	43.5	267	58.9
Surava	210	45	21.4	75	35.7
BRAVUOGN	893	115	12.9	228	25.5
Bravuogn	480	101	21.0	201	41.9
Filisur	413	14	3.4	27	6.5
SURSES	2258	1385	61.3	1660	73.5
Beiva	223	20	9.0	62	27.8
Cunter	175	95	54.3	110	62.9
Marmorera	38	18	47.4	26	68.4
Mulegns	37	27	73.0	32	86.5
Riom-Parsonz	297	234	78.8	262	88.2

cirquits e vischnancas	Total pop.	Rumantsch sco meglia lingua ²		Rumantsch sco meglia lingua + sco lingua discurren en ils 2 secturs dumandads ³	
		absolut	%	Total	%
Rona	58	36	62.1	43	74.1
Salouf	185	152	82.2	166	89.7
Savognin	877	546	62.3	664	75.7
Sur	87	66	75.9	69	79.3
Tinizong	281	191	68.0	226	80.4
MUNTOGNA/ TUMLEASTGA	5052	344	6.8	657	13.0
Almen	200	10	5.0	23	11.5
Veulden	122	31	25.4	49	40.2
Pasqual	358	31	8.7	65	18.2
Pratval	178	3	1.7	6	3.4
Roten	222	10	4.5	24	10.8
Givòlta	330	32	9.7	49	14.8
Scharans	702	22	3.1	57	8.1
Sched	115	42	36.5	56	48.7
Tràn	65	11	16.9	20	30.8
Tumegl	260	17	6.5	46	17.7
Cazas	1587	101	6.4	167	10.5
Farschno	271	15	5.5	32	11.8
Sarn	148	4	2.7	14	9.5
Purtagn	30	0	0	0	0
Flearda	158	1	0.6	8	5.1
Preaz	145	10	6.9	32	22.1
Tartar	161	4	2.5	9	5.6
SCHONS	1442	434	30.1	661	45.8
Farera	48	17	35.4	21	43.8
Andeer	593	87	14.7	185	31.2
Casti-Vargistagn	43	29	67.4	34	79.1
Clugen	33	5	15.2	8	24.2
Donat	117	85	72.6	99	84.6
Calantgil	51	4	7.8	7	13.7
Lon	48	30	62.5	36	75.0
Maton	49	39	79.6	41	83.7
Patzen-Farden	54	34	63.0	45	83.3
Pignia	94	32	34.0	48	51.1
Ziràn	312	72	23.1	137	43.9

cirquits e vischnancas	Total pop.	Rumantsch sco meglia lingua ²		Rumantsch sco meglia lingua + sco lingua discurs en ils 2 secturs dumandads ³	
		absolut	%	Total	%
ENGIADINA BASSA	6124	3977	64.9	4857	79.3
Ardez	393	288	73.3	333	84.7
Guarda	165	119	72.1	150	90.9
Lavin	184	145	78.8	167	90.8
Susch	203	159	78.3	175	86.2
Tarasp	241	102	42.3	139	57.7
Zernez	869	571	65.7	700	80.6
Ramosch	442	363	82.1	398	90.0
Tschlin	515	313	60.8	353	68.5
Ftan	453	263	58.1	308	68.0
Scuol	1889	1087	57.5	1468	77.7
Sent	770	567	73.6	666	86.5
ENGIADIN'OTA	14986	2683	17.9	5158	34.4
Bever	496	120	24.2	236	47.6
Schlarigna	975	198	20.3	406	41.6
Madulain	120	33	27.5	61	50.8
Puntraschigna	1604	194	12.1	520	32.4
La Punt-Chamues-ch	569	145	25.5	275	48.3
Samedan	2875	649	22.6	1327	46.2
San Murezzan	5426	338	6.2	788	14.5
S-chanf	504	336	66.7	398	79.0
Segl	498	122	24.5	242	48.6
Silvaplana	720	141	19.6	299	41.5
Zuoz	1199	407	33.9	606	50.5
VAL MÜSTAIR	1632	1266	77.6	1448	88.7
Fuldera	105	87	82.9	98	93.3
Lü	55	50	90.9	54	98.2
Müstair	752	578	76.9	663	88.2
Sta. Maria	369	259	70.2	308	83.5
Tschierv	147	125	85.0	136	92.5
Valchava	204	167	81.9	189	92.6
TERRITORI TRADIZIUNAL⁴	66780	25894	38.8	34291	51.3
GRISCHUN ⁴⁴	173890	29679	17.1	41092	23.6
SVIZRA	6873687	39632	0.6	66356	1.0

1 Resguardadas vegnan mo/be las vischnancas tradiziunalmain rumantschas dals circuits, p.ex. la Lumnezia senza Val s. Pieder, la Foppa senza Valendau e Versomi, etc.

2 L'emprima dumonda da la dumbraziun dal pievel (dumonda 9.1.) sa clamava:

Linguatg

Tgenin è il linguatg, en il qual vus patratgais e che vus savais il meglier? (inditgar be in linguatg).

3 La segunda dumonda da la dumbraziun dal pievel (dumonda 9.2.) sa clamava:

Tge linguatg(s) discurreis vus regularmain a) a chasa, cun ils parents; b) en scola, al plaz da lavur, en la professiun? (pliras respostas pussaivlas).

Ulteriurs secturs mancan, sco p.ex. ils linguatgs discurreids regularmain cun enconuschents ordaifer la famiglia, la scola e la lavur.

4 Sco TERRITORI TRADIZIUNAL RUMANTSCH (TR) valan tenor G.G. Furer (Romontsch 1980) las vischnancas ch'avevan en ina da las dumbraziuns da 1860-1888 ina maioritad rumantscha, incl. Farschno (Fürstenu)

5 Fin 1980 sa referiva la dumonda sulettamain al **linguatg-mamma**.

Defunctas e defuncts

Nus ans regurdain en pia memorgia da las defunctas e dals defuncts stadAs engaschadAs en il moviment linguistic-cultural rumantsch.

<i>Pader Placi Berther</i>	1904 - 1993
<i>Mena Wüthrich-Grisch</i>	1907 - 1993
<i>Alma Denoth</i>	1911 - 1993